อนุสรณ์

ในงานฌาปนกิจศพ

923.55
อ188ปส
ฉ. 2

นายสมุน สิงหเสนี

ณ เมรุวัดธาตุทอง พระโขนง

วันที่ ๒๓ มกราคม พ.ศ. ๒๕๑๘

ขอกราบขอบพระคุณแด่ทุกท่านที่ได้ให้ความกรุณา
มาเป็นเกียรติในงานฌาปนกิจศพ นายสมน สิงหเสนี
ในงานนี้หากมีการขาดตกบกพร่องประการใด เจ้าภาพ
ขอกราบประทานอภัย ณ ที่นี้ด้วย

ประวัติ

พระตำรวจเอก นายพลตรี พระยาอนุชิตชาญไชย

(สาย สิงหเสนี)

ตำราทำขนมหวาน

ของ

ร้าน "สุริยา"

พิมพ์เป็นอนุสรณ์ในงานฌาปนกิจศพ

นายสมุน สิงหเสนี

ณ เมรุวัดธาตุทอง

วันที่ ๒๓ มกราคม พุทธศักราช ๒๕๑๙

เลขหมู่ 923.55
ง 188 ปร
ฉ. 2
เลขทะเบียน 023270

คำปรารภ

ในการฌาปนกิจศพ คุณสมุน สิงหเสนี ดิฉันคิดว่า ของชำร่วยในงานนี้ควรเป็นผลงานของคุณสมุนโดยเฉพาะ ดังนั้น ประวัติของเธอ ความวิตกห่วงใยในอนาคตของเด็กนักเรียนในสมัยนี้ก็ดี ประวัติพระตำรวจเอก นายพลตรี พระยาอนุชิตชาญไชย และวิธีทำขนมในหนังสือเล่มนี้ จึงเป็นเรื่องที่คุณสมุนเขียนและรวบรวมขึ้นเองทั้งสิ้น

นอกจากเรื่องดังกล่าวข้างต้น คุณสมุนยังเขียนเล่าเรื่องชีวิตตอนไปทำไร่ทำสวนที่บางละมุง จังหวัดชลบุรี เป็นร้อยแก้วและร้อยกรอง มีโคลงชื่อนิราศอาลัย ขอเตือนลูกโดยเฉพาะ และอื่น ๆ อีกมากมาย แต่โคลงกลอนเหล่านี้ ยังมิได้แก้ไขให้เรียบร้อย และดิฉันมีเวลาจัดทำน้อย จึงมิได้นำมาลงในหนังสือนี้

ส่วนประวัติพระยาอนุชิตชาญไชย คุณสมุนได้อาศัยหนังสือที่พิมพ์แจกในงานพระราชทานเพลิงศพ พระยาอนุชิตชาญไชยและคุณหญิงเชย อนุชิต-ชาญไชย พ.ศ. ๒๔๖๕ ซึ่งสมเด็จกรมพระยาดำรงราชานุภาพ ทรงประทานให้เป็นหลัก แล้วเพิ่มเติมจากผลที่เธอค้นคว้าหาหลักฐานมาได้ ขยายความออกไปให้ละเอียดยิ่งขึ้น จะสังเกตเห็นได้เมื่อดูตามต้นฉบับที่เธอเขียน แล้วเพิ่มเติมคัดลอกใหม่อีก

คุณสมุนตั้งใจจะพิมพ์ประวัติของพระยาอนุชิตชาญไชย แจกแก่ผู้ร่วมงานทำบุญ ซึ่งเธอคิดจะสร้างถาวรวัตถุและทอดกฐินบี่หน้า (พ.ศ. ๒๕๑๙) เป็นการสนองพระคุณบิดา พร้อมทั้งเผยแพร่เกียรติคุณของผู้บังเกิดเกล้าแล

สกุลวงศ์ให้แพร่หลายต่อไป แต่ความไผ่ฝันที่จะทำให้การนี้สำเร็จลุล่วงไปก็ได้สะดุดหยุดลง เพราะคุณสมุนถึงแก่กรรมด้วยโรคหัวใจวายที่จังหวัดแพร่ ในระหว่างที่เดินทางไปสำรวจตรวจสอบวัดที่จะสร้างถาวรวัตถุและทอดกฐิน

อย่างไรก็ดี การทอดกฐิน (หนังสือเวียนได้เริ่มส่งแก่ญาติมิตรอ่านบ้างแล้ว และได้พิมพ์อยู่หน้าถัดไป) คุณสมุนก็รู้แล้วว่า ไม่สามารถทำได้ เพราะวัดที่ตั้งใจไว้นั้น พระสงฆ์ไม่พอครบองค์ทำสังฆกรรม ก็คงจะคิดทอดผ้าป่าแทน ซึ่งดิฉันก็ตั้งใจคิดจะตั้งเป็นทุนมูลนิธิให้ไว้แก่วัดแม่กุ้ง ส่วนการสร้างถาวรวัตถุซุ้มประตู เป็นงานใหญ่ เกินกำลังฐานะของดิฉัน นอกจากญาติและมิตรทั้งหลาย จะร่วมใจร่วมมือจัดทำขึ้น ส่วนการเผยแพร่เกียรติประวัติของผู้บังเกิดเกล้าของคุณสมุน ก็ได้จัดพิมพ์เป็นบรรณาการแก่ญาติมิตร ตลอดจนผู้มาร่วมงานฌาปนกิจศพคุณสมุนแทนแล้ว ฉะนั้น ถ้าคุณสมุนมีญาณวิถีทางใดสามารถทราบได้ ก็จงนอนตาหลับในภพโน้นเถิด

ดิฉันขอขอบคุณ พ.ต.อ.กำจัด สิงหเสนี หลานชาย ผู้กำกับจังหวัดแพร่ ซึ่งคุณสมุนได้ไปพักแรมคืน และถึงแก่กรรม ทั้งช่วยรับภาระนำศพคุณสมุนมาส่งถึงกรุงเทพฯ ด้วยตนเอง

ดิฉันรู้สึกซาบซึ้งในน้ำใจไมตรีอันดียิ่งของญาติและมิตรทั้งหลาย ที่ทราบข่าวก็มาแสดงความเสียใจ และรอรดน้ำศพ ซึ่งมาถึงล่าช้ากว่ากำหนดมาก จนบางท่านก็ต้องกลับก่อน เพราะดึกดื่นเกินที่จะรอคอยต่อไปได้ ดิฉันก็ต้องขอกราบขอบพระคุณ และกราบขออภัยไว้ ณ ที่นี้ด้วย

การที่หนังสือสำเร็จเป็นรูปร่าง ดังที่ท่านถืออ่านอยู่นี้ เป็นเพราะบุญบารมีของคุณสมุนที่ได้สร้างสมไว้ โดยเขียนรวบรวมไว้ แต่ขณะเมื่อยังมีชีวิต

อยู่ ประกอบด้วยญาติพี่น้องได้ร่วมแรงร่วมใจ ช่วยกันจัดทำบ้าง ช่วยออกทุนทรัพย์บ้าง จึงเป็นเล่มสมบูรณ์ขึ้น ดังนั้น ดิฉันขอจารึกพระคุณไว้ตราบชั่วชีวิต

ขออุทิศส่วนบุญกุศล ที่ได้บำเพ็ญเป็นลำดับมา ตลอดจนผลจากหนังสือเล่มนี้ จงสำเร็จเป็นบุญกิริยาแด่คุณสมุน สิงหเสนี ในสัมปรายภพโน้นเถิด.

(นางอรุณ สิงหเสนี)

(หนังสือเวียน)

วันที่ ๑๒ ตุลาคม พ.ศ. ๒๕๑๗

ขอกราบเรียน เรียน เชิญร่วมศรัทธา

ด้วยวัดแม่ก๋ง จังหวัดลำปางนี้ พ.ต.อ. กำจัด สิงหเสนี ครั้งยังเป็นผู้กำกับอยู่ลำปาง ได้อุปการะวัดนี้อยู่ ขณะนี้การสร้างโบสถ์ยังขาดอยู่อีก ตามรายการที่แนบมานี้ แต่ข้าพเจ้าได้ปฏิเสธการช่วยเหลือไป เหตุเพราะยังมีการต้องทำอีก เช่น แท่นพระประธานกับองค์พระประธาน ซึ่งกะว่าจะต้องใช้เงินถึง ๕๐,๐๐๐.๐๐ บาท (ห้าหมื่นบาท) และเงินจำนวนดังกล่าวนี้ ข้าพเจ้าต้องขอรบกวน เรี่ยไรแล้วแต่จะศรัทธา ครั้งแรกคิดไว้ว่า จะสร้างศาลาที่พัก สำหรับผู้จะมาเที่ยวหรือทำบุญ ซึ่งได้บอกความประสงค์ไปทาง พ.ต.อ. กำจัด เพื่อสนองคุณท่านบิดา แต่เมื่อวัดแม่ก๋งนี้ พ.ต.อ. กำจัดได้รับอุปการะมา ก็ได้ชื่อว่าสกุลสิงหเสนี ค้ำจุนอยู่ ข้าพเจ้าจึงต้องเปลี่ยนความตั้งใจเดิม ช่วยให้วัดนี้เป็นวัดสมบูรณ์ขึ้น ก็จะได้จารึกที่แท่นพระประธานว่า ลูกหลานในสกุล สิงหเสนี สร้าง ให้เป็นอนุสรณ์แด่ พระยาอนุชิตชาญไชย (สาย สิงหเสนี) เมื่อได้เงินครบตามที่ได้แจ้งมาแล้ว ข้าพเจ้าก็จะแจ้งความจำนงให้ พ.ต.อ. กำจัด ทราบ

เงินที่ทุกท่านจะร่วมบริจาคนั้น ข้าพเจ้าจะขอรับต่อเมื่อปีใหม่แล้ว ในราวกลางเดือนมกราคม พ.ศ. ๒๕๑๘ เพื่อรอให้การก่อสร้างอย่างอื่นได้เกือบสำเร็จหมดแล้ว จะได้เริ่มสร้างพระประธาน ข้าพเจ้าจักได้เดินทางไปตรวจดูด้วยอีกครั้งหนึ่ง ก่อนสร้างพระ เพื่อให้แท่นและพระรับส่วนสัดกัน ในปีหน้า พ.ศ. ๒๕๑๘ เดือนสิงหาคม ข้าพเจ้าจะอุทิศเงินส่วนตัวของข้าพเจ้า สร้างประตู

ใหญ่นั้นเขตวัดให้เป็นอนุสรณ์แก่บิดาอีกหนึ่งอย่าง การที่ต้องรอถึงบีหน้าก็เพราะกำลังข้าพเจ้าไม่พอเพียง ประตูวัดทางภาคเหนือเป็นประตูใหญ่มาก ซ้ำมีรูปสิงห์ปั้นอีก ๒ ตัว เหมาะสมที่จะเป็นสัญญลักษณ์ด้วย เมื่อประตูเสร็จกะสิ้นกันยายน พอถึงตุลาคม จะทำการทอดกฐิน และพิมพ์ประวัติของท่านแจก เพราะท่านได้ผ่านลำปางถึง ๓ ครั้ง ครั้งที่ ๑ เป็นข้าหลวงพิเศษ ขึ้นไปตรวจงานด้านเชียงใหม่ ถึงเขตแดนติดแดนพม่า ครั้งที่ ๒ เป็นแม่ทัพมาปราบเงี้ยวที่ลำปาง และบัญชาการสร้างค่ายสุรศักดิ์ ครั้งที่ ๓ คุมกระบวนพระประเทียบทางชลมารค มาขึ้นที่สบแจ่ม ลำปาง (ขบวนพระราชชายาเจ้าดารารัศมี) แล้วเสด็จต่อโดยสถลมารค เข้าคุ้มลำปาง เสด็จลำพูน เยี่ยมผู้ครองนคร ประตูวัดก็จะได้มีความหมาย ลูกหลานชั้นหลังจะได้ทราบ

ท้ายนี้ ข้าพเจ้าขอกราบวิงวอนพี่น้องทุกท่านในสกุล ขอได้ช่วยกันเชิดชูสกุลวงศ์ให้คงไว้ด้วยเกียรติอันงามยิ่งด้วย

ด้วยความเคารพและนับถือ

(นายสมุน สิงหเสนี)

อนุสรณ์

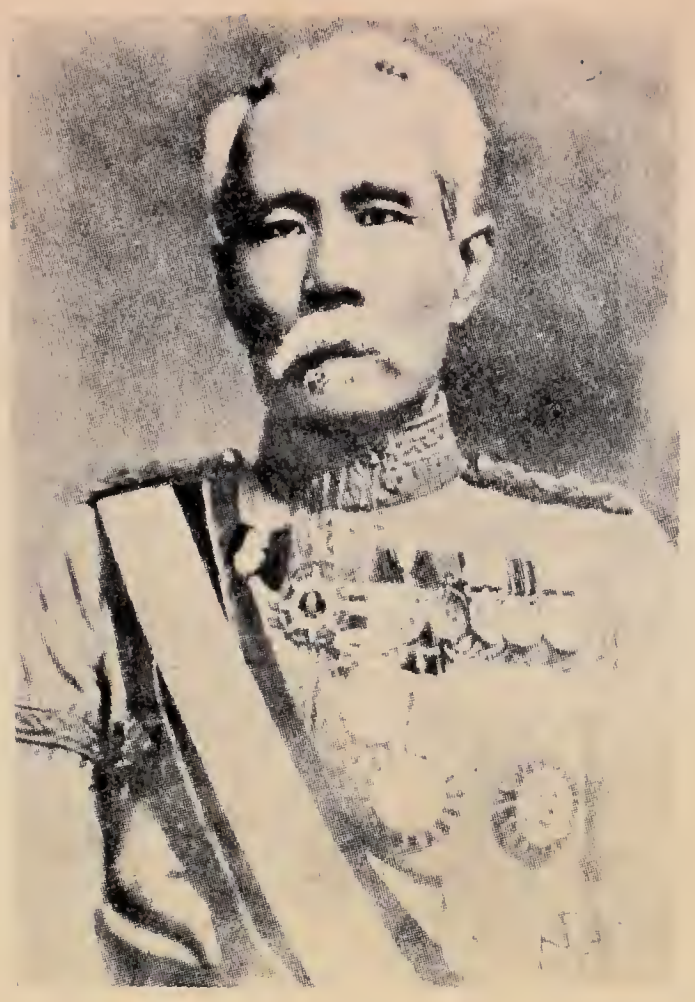

พระตำรวจเอก นายพลตรี พระยาอนุชิตชาญไชย

(สาย สิงหเสนี)

สมุหพระตำรวจ

จมื่นไชยาภรณ์คือ
บ้าหลวงตรวจรักษ์
สองสี่สามหนึ่งพุทธศัก—
หนแรกที่ย่างก้าว
ย้ายเข้าเชียงใหม่ได้
เจ้าเหนือหัวก็ประทาน
เป็นพระราชวรินทร์งาน
ภารกิจเสร็จแล้วไชร้
ครั้งสองครองตำแหน่ง
ยกพลออกปราบจับ
สิบสี่จึงได้กลับ
ค่ายสุรศักดิ์ท่านขับเคี่ยว
เมื่อพระราชชายาเจ้า—
ตำแหน่งพระราชเทวี
เยี่ยมล้มเจ้านครบี
พิทักษ์จนกลับเหย้า

บรรดาศักดิ์ ท่านนา
ต่านต้าว
ราชฮา
ผ่านเข้าลำปาง
ไม่นาน
เลื่อนให้
เทียบเจ้า— กรมเอย
จึงได้กลับกรุง
แม่ทัพ
เหล่าเสือ
มาอีก หนนา
อยู่สร้างเสร็จสม
คารารัศมี
กษัตริย์เจ้า
ห้าหนึ่ง
ปลอดสิ้นผองภัย

(นายสมุน สิงหเสนี)

สนองพระคุณท่านบิดา

วันที่ ๑ สิงหาคม พ.ศ. ๒๕๑๘

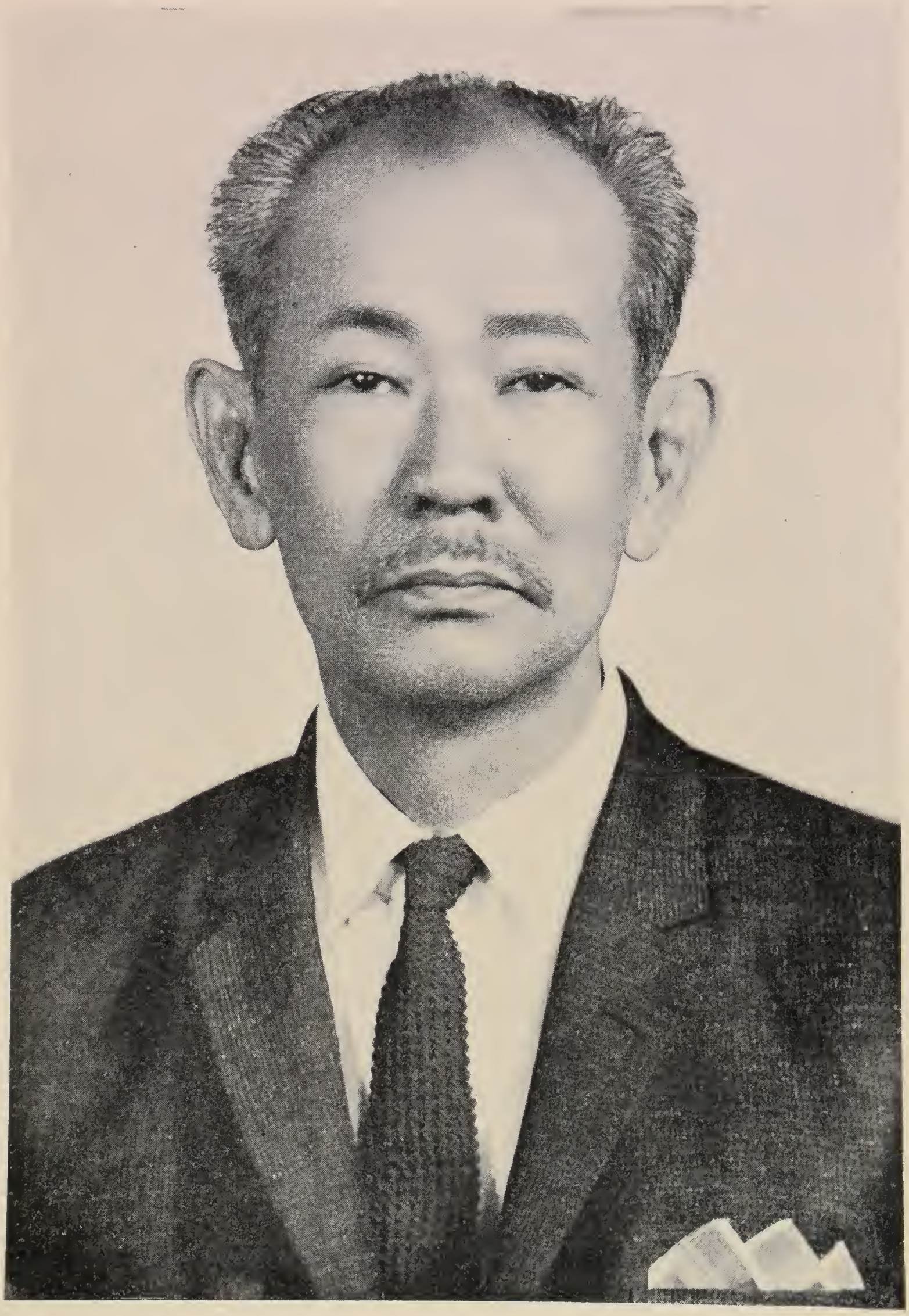

ชาตะ ๙ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๔๕๔

มรณะ ๒๑ ตุลาคม พ.ศ. ๒๕๑๗

ประวัติ

นายสมุน สิงหเสนี เกิดบีกุน วันพฤหัสบดี ที่ ๙ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๔๕๔ ที่ตำบลสะพานยาว วัดจักรวรรดิราชาวาส อำเภอสัมพันธวงศ์ จังหวัดพระนคร เป็นบุตร พระตำรวจเอก นายพลตรี พระยาอนุชิตชาญไชย (สาย สิงหเสนี) ม.ร.ว. จิ๋ว (ทินกร) เป็นมารดา มีพี่น้องร่วมบิดา ๑๐ คน คือ

๑. คุณหญิงสำลี ยมาภัยพงศ์พิพัฒน์ (ถึงแก่กรรม)
๒. นางสาวสำรวล สิงหเสนี (,,)
๓. พระยาบุรีนวราษฐ์ (ชวน) (,,)
๔. หลวงถกลนภากาศ (มนต์) (,,)
๕. นายชิต สิงหเสนี (,,)
๖. นายอรุณ สิงหเสนี
๗. คุณหญิงอนงค์ สิริราชไมตรี (,,)
๘. นายสมุน สิงหเสนี (,,)
๙. นายสนาน สิงหเสนี
๑๐. นางเสนาะ กุญชร ณ อยุธยา (ภรรยานายอาชว์ กุญชร ณ อยุธยา)

เมื่อเล็ก ได้รับการศึกษาในโรงเรียนมหาดเล็กหลวง เป็นนักเรียนข้า-หลวงเดิม ท่านบิดาได้นำเข้าทูลเกล้าฯถวายตัวต่อองค์สมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๖ เข้าเรียนหนังสือเมื่อวันที่ ๑๕ เมษายน พ.ศ. ๒๔๖๑ เรียนชั้นเตรียม คือชั้นประถมสมัยก่อน เมื่อสมเด็จพระมหาธีรราชเจ้า เสด็จสวรรคตปี พ.ศ. ๒๔๖๘ จึงออกมาศึกษาต่อโรงเรียนสวนกุหลาบ ออกจากโรงเรียนแล้ว ได้สมัครเข้ารับราชการในกรมรถไฟ เมื่อ พ.ศ. ๒๔๗๑ ต่อมา

คุณหญิงสำลี ยมาภัยพงศ์พิพัฒน์ พี่สาวคนใหญ่ ได้นำเข้าเฝ้าพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว ณ วังไกลกังวล หัวหิน เพื่อถวายตัวเป็นมหาดเล็ก แต่ยังมิทันได้รับใช้สนองพระคุณ ก็พอดีเกิดการเปลี่ยนแปลงการปกครองในปี ๒๔๗๕

ชีวิตเมื่อเยาว์วัยนั้น โลดแล่นมากตามอารมณ์ตัว เหตุเพราะสิ้นท่านบิดาตั้งแต่อายุ ๑๐ ขวบ อยู่ในความปกครองดูแลของพี่สาว คุณสำรวล สิงหเสนี ท่านปล่อยตามใจ มารู้สึกตัวภายหลังว่า การที่ผู้ใหญ่เลี้ยงดูแล้วตามใจนั้น เป็นผลร้ายมากกว่าผลดี

นายสมุนรับราชการอยู่ในกรมรถไฟ แผนกรับส่งสินค้ากรุงเทพ ฯ แห่งเดียว โดยมิได้โยกย้ายไปไหนเลยเป็นเวลา ๑๕ ปีเต็ม เมื่อสงครามโลกครั้งที่ ๒ เกิดขึ้น และกรุงเทพ ฯ ถูกทิ้งระเบิดบ่อยครั้ง จึงตัดสินใจลาออก ขอรับบำเหน็จเมื่อปี พ.ศ. ๒๔๘๖ แล้วไปประกอบอาชีพส่วนตัวที่ตำบลนาเกลือ อำเภอบางละมุง จังหวัดชลบุรีอยู่พักหนึ่ง ครั้นขายที่ที่นาเกลือแล้วก็ย้ายเข้ากรุงเทพ ฯ ทำการค้าขายเรื่อยมา

ชีวิตสมรส ได้นางอรุณ วิระพานิช เป็นภรรยาตั้งแต่รับราชการอยู่กรมรถไฟ ปี พ.ศ. ๒๔๗๔ อยู่ด้วยกันมาตลอดชั่วชีวิต มีบุตรบุญธรรมหนึ่งคน ชื่อนายสุมิตร สิงหเสนี

นายสมุนได้เดินทางไปจังหวัดลำปางเมื่อวันที่ ๑๘ ตุลาคม พ.ศ. ๒๕๑๗ เพื่อดูวัดที่จะทำบุญทอดกฐินปีหน้า เสร็จธุระแล้วแวะไปค้างคืนบ้านญาติที่จังหวัดแพร่ และถึงแก่กรรมด้วยโรคหัวใจวายเมื่อเช้ามืดวันที่ ๒๑ ตุลาคม พ.ศ. ๒๕๑๗ เวลา ๕ นาฬิกา ซึ่งเป็นวันกำหนดเดินทางกลับพระนคร รวมอายุได้ ๖๓ ปี.

นายสมุน สิงหเสนี
ในเครื่องแบบข้าราชการกรมรถไฟ

พระบรมราโชวาท

ของ

พระบาทสมเด็จฯ พระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๖

ข้าพระพุทธเจ้า ขอพระราชทาน พระบรมราชานุญาต ทูลอัญเชิญพระบรมราโชวาทลงพิมพ์ไว้ในหนังสือเล่มนี้ด้วย เพื่อเทิดทูลพระเกียรติและขอพระราชทานยึดเป็นที่สักการบูชา อีกทั้งเพื่อเป็นการกุศล อันพึงจะกระทำให้ กุลบุตร กุลธิดา ทั้งหลาย จักพึงยึดถือเป็น คติ เตือนใจ ให้มีความเคารพในบิดา มารดา ครู อาจารย์ และเคารพรักในสำนักโรงเรียนของตน

พระบรมราโชวาท พระราชทาน เมื่อ ๑๒ พฤศจิกายน ๒๔๕๖ ณ ที่โรงเรียนมหาดเล็กหลวง มีใจความว่า

"เจ้าเหล่าน ข้าถือเหมือนลูกของข้า สวนตัวเจ้าๆ ก็ต้องรู้สึกว่า ข้าเป็นพ่อเจ้า ธรรมดาพ่อกับลูก พ่อย่อมอยากให้ลูกดีเสมอ ถ้าลูกประพฤติตัวดีสมใจพ่อ พ่อก็มีใจยินดี ถ้าลูกเหลวไหลประพฤติแต่ความเสื่อมเสีย พ่อก็โทรมนัส ลูกคนใดที่ประพฤติตนเลวทรามต่ำช้า ลูกคนนั้นเป็นลูกเนรคุณพ่อ เพราะฉะนั้น ข้ากำชับทุกคนว่า เจ้าต้องตั้งใจประพฤติตนให้ดี เชื่อฟังคำสั่งสอนของครู และช่วยกันรักษาชื่อเสียงของโรงเรียนเสมอ ต่อไปภายหน้า เมื่อเจ้าเติบโตขึ้น จะออกไปทำงานที่ไหน เมื่อใครเขาทราบว่า เจ้าออกไปจากสำนักโรงเรียนมหาดเล็กหลวง ให้เขาคิดว่า อ้อพอแล้ว ไม่ต้องถามถึงอื่นอีกต่อไปก็ได้"

ด้วยเกล้าด้วยกระหม่อม ขอเดชะ

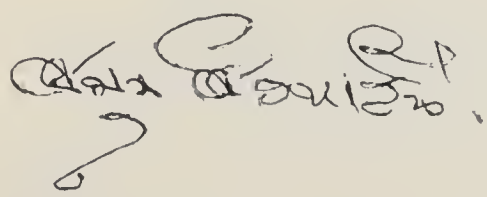

น.ร.ม. ๓๗๖.

นักเรียนมหาดเล็กหลวง ๓๗๖

ข้าพเจ้าได้เห็นหนังสือพิมพ์ลงข่าวเรื่องนักเรียนแล้ว ก็รู้สึกเป็นห่วงอนาคตของเขา และคิดว่า พระบรมราโชวาท ของ องค์สมเด็จฯ พระมหาธีรราชเจ้า อาจจะทำคุณประโยชน์ให้แก่ทุกท่านได้ ทั้งทางบิดา มารดา ครู อาจารย์ และนักเรียนทุกท่าน ไม่ใช่เฉพาะแต่ผู้ที่เป็นนักเรียนโรงเรียนมหาดเล็กหลวงเท่านั้น ขอให้ท่านได้เคารพในพระบรมราโชวาทเถิด อย่าทำให้ บิดา มารดา ต้องโทรมนัส เพราะการกระทำของตัวผู้เดียว นำความมัวหมองเศร้าไปหมดทั้งครอบครัววงศ์สกุล หากว่าผู้ใดได้มีจิตมั่น เคารพในพระบรมราโชวาท ยึดสักการะบูชาเป็น คติ คอยเตือนใจแล้ว ได้รับผลดี ข้าพระพุทธเจ้า ขอน้อมเกล้าทูลเกล้าฯ ถวายพระกุศลนี้ แด่ องค์สมเด็จฯ พระมหาธีรราชเจ้า ทั้งหมด.

สมุน สิงหเสนี

ฉลองพระประธาน ณ วัดเทพลีลา

คุณสมุน และ คุณอรุณ สิงหเสนี

คุณสมุน, ภรรยา, คุณหญิงเจือ นครราชเสนี และเครือญาติ

ทำบุญฉลองอายุครบ ๖ รอบ ณ วัดจักรวรรดิราชาวาส

หม่อมเสมอ สวัสดิวัฒน์

คุณสมุนและคุณอรุณ
สิงหเสนี

คุณสมุนและคุณอรุณ
สิงหเสนี

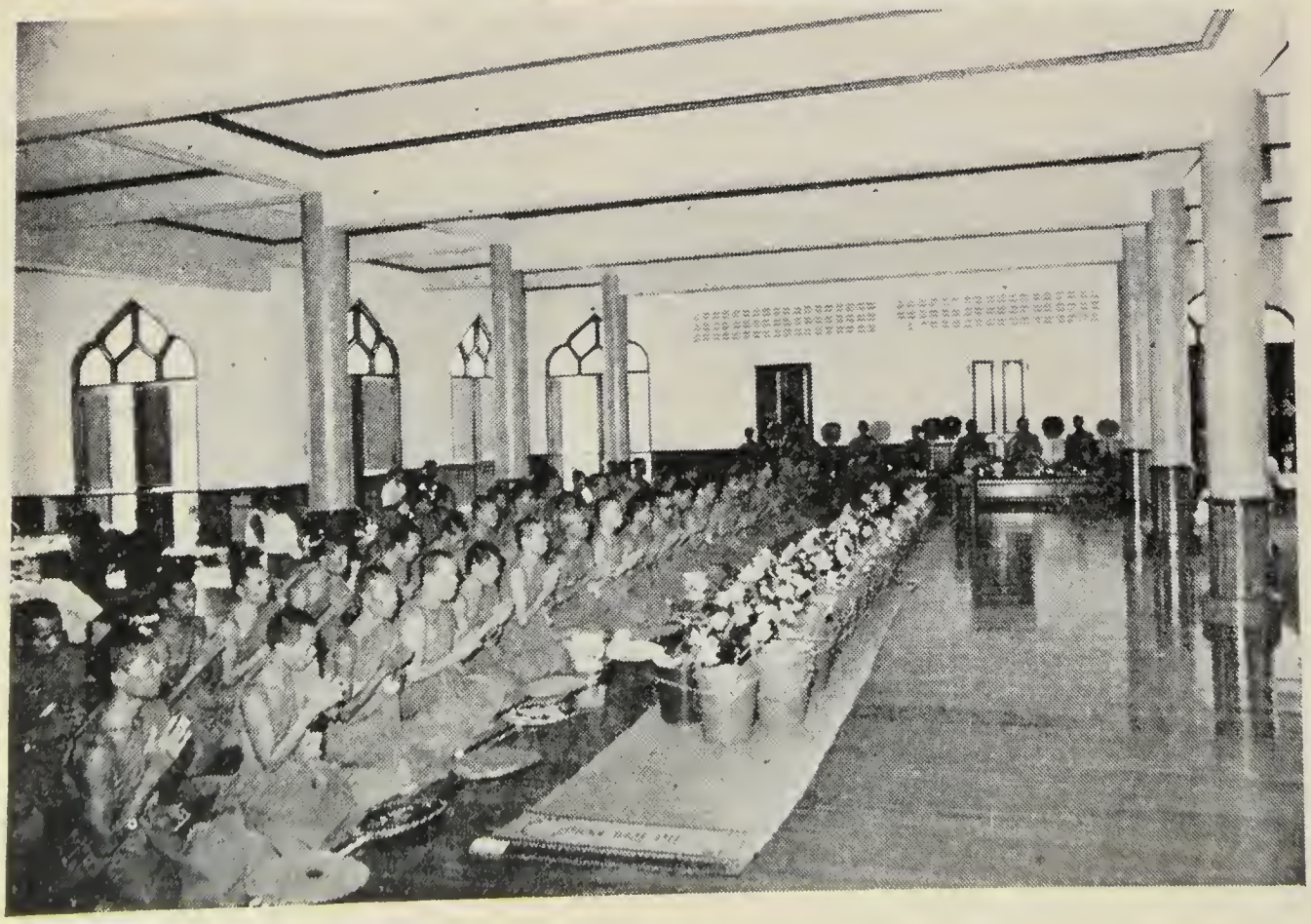

พระและเณรวัดจักรวรรดิ
ราชาวาส

วันทำบุญศพ ๗ วัน ณ วัดธาตุทอง

ท่านเจ้าคุณพระเทพญาณกวี

คุณอรุณ สิงหเสนี
และเครือญาติ

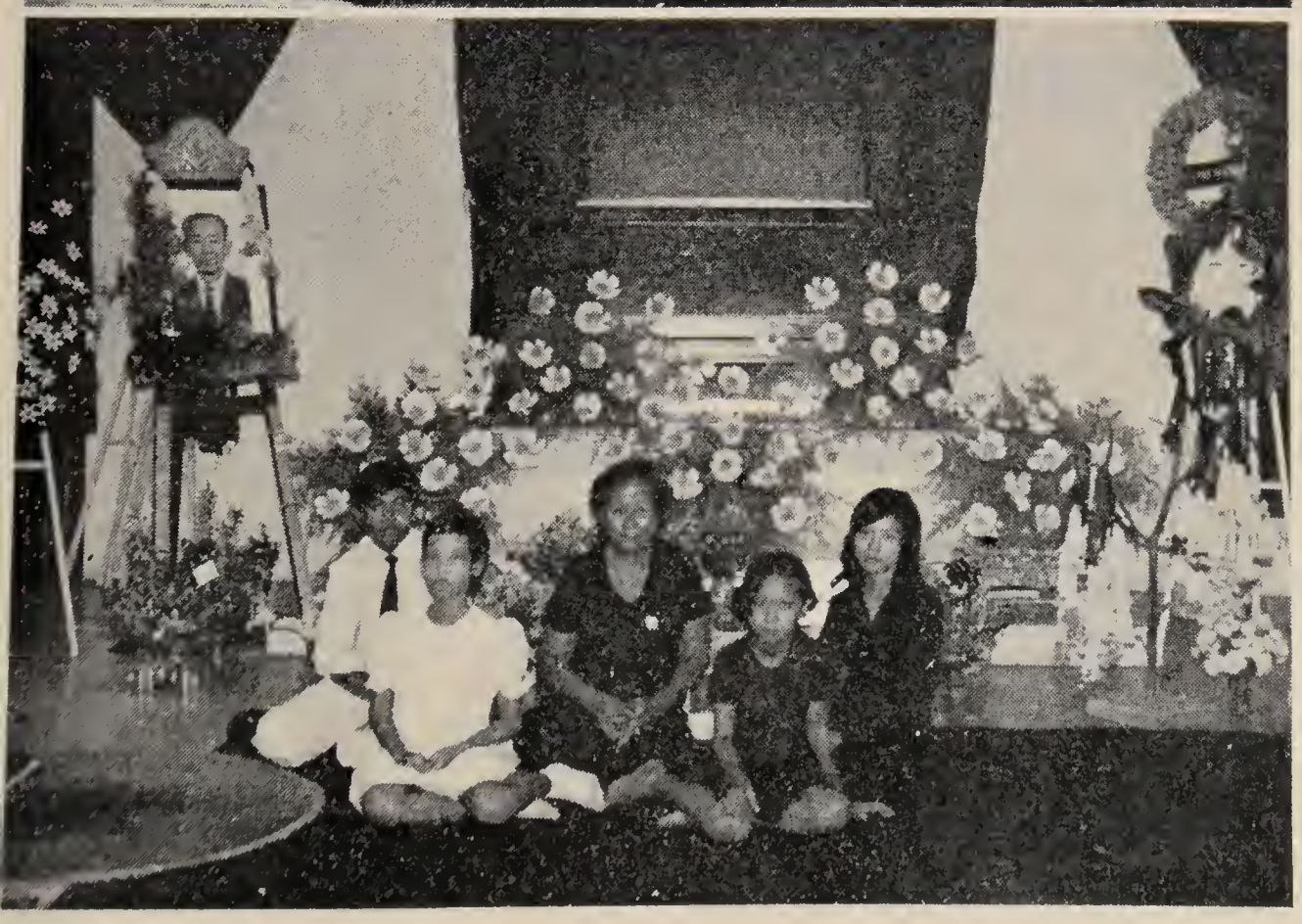

คุณอรุณ สิงหเสนี
และหลาน ๆ

คำไว้อาลัย

ใน

คุณสมุน สิงหเสนี

ปรากฏตามประวัติสังเขปว่า คุณสมุน สิงหเสนี เกิดปีกุน วันพฤหัสบดี ที่ ๙ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๔๕๔ ที่บ้านสะพานยาว ใกล้วัดจักรวรรดิ ฯ อำเภอสัมพันธวงศ์ จังหวัดพระนคร เป็นบุตรนายพลตรี พระตำรวจเอก พระยาอนุชิตชาญไชย (สาย สิงหเสนี) ม.ร.ว. จิ๋ว (ทินกร) สิงหเสนี เป็นมารดา มีพี่ร่วมอุทรคนหนึ่ง คือ คุณอรุณ สิงหเสนี

เมื่อเยาว์ ได้รับการศึกษาในโรงเรียนมหาดเล็กหลวง เป็นนักเรียนข้าหลวงเดิม ซึ่งท่านบิดาได้นำเข้าถวายตัวต่อองค์สมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๖ เข้าเรียนหนังสือ เมื่อวันที่ ๑๕ เมษายน พ.ศ. ๒๔๖๑ เรียนชั้นเตรียม คือชั้นประถมสมัยก่อน

เมื่อสมเด็จพระมหาธีรราชเจ้า เสด็จสวรรคต ปี พ.ศ. ๒๔๖๘ จึงออกมาศึกษาต่อที่โรงเรียนสวนกุหลาบ ออกจากโรงเรียนแล้ว ได้สมัครเข้ารับราชการในกรมรถไฟ เมื่อ พ.ศ. ๒๔๗๑

ต่อมา คุณหญิงสำลี ยมาภัยพงศ์พิพัฒน์ พี่สาวคนใหญ่ ได้นำเข้าเฝ้าพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว ณ วังไกลกังวล หัวหิน เพื่อถวายตัวเป็นมหาดเล็ก แต่ยังมิทันได้เข้ารับใช้สนองพระคุณ ก็พอดีเกิดการเปลี่ยนแปลงการปกครองใน ปี พ.ศ. ๒๔๗๕

คุณสมุน จึงคงรับราชการอยู่ในกรมรถไฟ แผนกรับส่งสินค้ากรุงเทพฯ แห่งเดียว โดยมิได้โยกย้ายไปไหนเลย เป็นเวลา ๑๕ ปีเต็ม

เมื่อสงครามโลกครั้งที่ ๒ เกิดขึ้น และกรุงเทพฯ ถูกทิ้งระเบิดบ่อยครั้ง จึงตัดสินใจลาออก ขอรับบำเหน็จในปี พ.ศ. ๒๔๘๖ แล้วไปประกอบอาชีพส่วนตัวที่ตำบลนาเกลือ อำเภอบางละมุง จังหวัดชลบุรี อยู่พักหนึ่ง

ครั้นขายที่ที่นาเกลือแล้ว ก็ย้ายเข้ากรุงเทพฯ ทำการค้าขายเรื่อยมา

สำหรับชีวิตสมรส ในระหว่างที่คุณสมุนรับราชการอยู่ในกรมรถไฟ ปี พ.ศ. ๒๔๗๔ นั้น ได้ทำการสมรส กับ นางสาวอรุณ วิระพานิช อยู่ด้วยกันมาตลอดชีวิต มีบุตรบุญธรรม ๑ คน ชื่อ นายสุมิตร สิงหเสนี

คุณสมุน ได้เดินทางไปจังหวัดลำปาง เมื่อวันที่ ๑๘ ตุลาคม เพื่อดูวัดซึ่งจะทำบุญทอดกฐินปีหน้า เสร็จธุระแล้ว แวะไปค้างคืนบ้านญาติที่จังหวัดแพร่ และถึงแก่กรรมด้วยโรคหัวใจวาย เมื่อเช้ามืด วันที่ ๒๑ ตุลาคม พ.ศ. ๒๕๑๗ เวลา ๕ นาฬิกา ซึ่งเป็นวันกำหนดเดินทางกลับพระนคร สิริรวมอายุได้ ๖๓ ปี

ตามประวัติชีวิตของคุณสมุนโดยสังเขปนี้ ปรากฏว่า คุณสมุนประกอบแต่กรรมที่เป็นบุญกุศลสุจริตเสมอมา

ยิ่งในตอนท้ายของชีวิตในวัยชรานี้ ยิ่งเอาใจใส่ขวนขวายแต่ในทางที่เป็นบุญกุศลสุจริตทั้งสิ้น เช่นขึ้นไปลำปางในคราวที่ไปถึงแก่กรรมที่จังหวัดแพร่คราวนี้ ก็ด้วยจิตใจมุ่งไปในทางกตัญญูกตเวทิตา ซึ่งเป็นบุญกุศลมงคลอันอุดมประการหนึ่ง

โดยเหตุผลดังที่กล่าวมา จึงเป็นอันว่าชีวิตของคุณสมุน เป็นชีวิตตัวอย่างที่อนุชนทั้งหลายควรยึดถือเป็นแบบอย่าง และชีวิตของท่านที่มีปรกติประพฤติเช่นนี้ ท่านว่า **อโมฆนฺตสฺส ชีวิตํ** ชีวิตของท่านผู้นั้น ไม่เป็นหมัน ไม่ไร้ผล ชื่อว่าได้ใช้ชีวิตไปทางที่เป็นประโยชน์สมควรแก่ฐานะ เมื่อล่วงลับไป ก็คงจะจะมีคติอันดีในสัมปรายภพ.

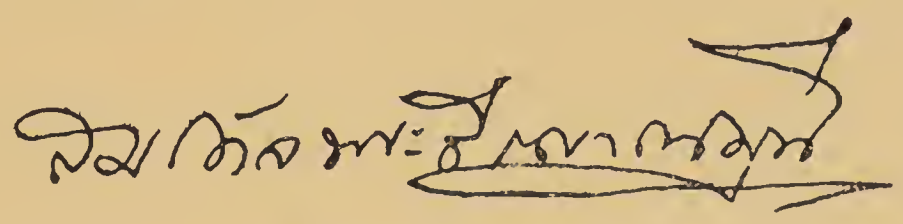

(สมเด็จพระธีรญาณมุนี)

วัดจักรวรรดิราชาวาส
๒ ธันวาคม ๒๕๑๗

คิดไม่ถึง หรือ ไม่ทันคิด

มีเกิด–มีตาย
เมื่อไม่เกิด–ก็ไม่ต้องตาย
มีดี–ก็มีชั่ว
มีชั่ว–ก็มีดี
ไม่ดี ไม่ชั่ว ก็ยังไว้ใจไม่ได้ เพราะอาจดี อาจชั่วได้
เลิกดี เลิกชั่ว นั่นแหละคือความสงบ

แม้จะเข้าใจได้ยากว่า ทำอย่างไร จึงจะเลิกดีเลิกชั่วได้ เลิกทำไม ? คนเรา ต้องทำดีมิใช่หรือ ? เมื่อเลิกแล้ว จะให้ทำอะไร ? เพราะแม้แต่เด็กเองก็ยังต้องการ

เลิกดี เลิกชั่ว ในที่นี้ จึงไม่ได้หมายความว่า อยู่เฉย ๆ โดยไม่ต้องทำอะไร หากแต่ว่า เป็นความเข้าใจอย่างถูกต้อง ในข้อที่ว่า คนเราทำดีถูกต้องตามความดีหรือไม่ เพราะทำดีไม่ใช่เพื่อความดี หากแต่เป็นความปรารถนาผลตอบแทน เมื่อไม่ได้สมใจ ก็เห็นว่าความดีไม่มี

การทำดี จึงเพื่อไม่ต้องทำชั่วต่อไป ความดี จึงเป็นเครื่องทำลายความชั่วนั่นเอง เลิกดี เลิกชั่ว จึงเป็นเหมือนมีความบริสุทธิ์เต็มที่ แล้วไม่ต้องทำดีเพื่อละความชั่ว แต่มีความดีครบบริบูรณ์ จะได้ใช้ความดีนั้น ๆ บำเพ็ญประโยชน์ต่อไป เพราะความดีเหมือนแสงสว่าง ยิ่งมีมากเท่าไรก็ยิ่งขจัดความมืดได้มากเท่านั้น คนเราเกิดมาเพื่อทำความดี แม้จะสิ้นชีวิตไปแล้วก็ให้ความดีนั้น ๆ เป็นอนุสาวรีย์เครื่องเตือนใจต่อไปไม่ขาดสาย

น่าเสียดายที่มีแต่อนุสาวรีย์ แต่หาคนที่จะทำตามเหมือนผู้ที่เป็นอนุสาวรีย์ได้ยาก อนุสาวรีย์จึงมีมาก คนดีกลับหาได้ยาก

คุณสมุน สิงหเสนี เป็นผู้หนึ่งในสกุลสิงหเสนี ซึ่งไม่ได้ทำกรรมอะไรให้สกุลเศร้าหมองเสียหาย มีความอดทน เสียสละ และโอบอ้อมอารีตามควรแก่ฐานะ มั่นอยู่ในกตัญญูกตเวทิตาธรรม

การที่ต้องสูญเสียชีวิต ก็เพราะมุ่งจะปฏิสังขรณ์อนุสรณ์ของท่านผู้เป็นบุพการี เป็นการบูชาพระคุณ เหมือนมีอะไรดลใจให้ต้องสิ้นชีวิต ทั้งที่จิตตั้งใจบำเพ็ญกุศลให้เป็นประโยชน์แก่สาธารณชนในต่างจังหวัด

สถานที่ตายอยู่ตรงนี้ จึงเลือกที่ตายไม่ได้ และก็ต้องจากโลกนี้ไป

ขออานุภาพกุศลเจตนา ที่ได้บำเพ็ญมาแล้ว และกำลังบำเพ็ญอยู่นั้น จงสัมฤทธิ์ผล ดลบันดาลให้ประสบแต่วิบากสุขสมบัติ ตามควรแก่คติภพนั้น ๆ จงทุกประการ เทอญ.

พระเทพญาณกวี

วัดธาตุทอง

ไว้อาลัย

เมื่อวันที่ ๒๑ ตุลาคม พ.ศ. ๒๕๑๗ แพทย์หญิง สุมาลา ไชยสุต ได้มาบอกข้าพเจ้าว่า คุณสมุน สิงหเสนี เพื่อนนักเรียนเก่าโรงเรียนมหาดเล็กหลวง ได้สิ้นชีวิตเสียแล้ว ที่จังหวัดแพร่. ข้าพเจ้าตกใจ และเสียใจมาก ประหลาดใจที่ว่า คุณสมุน ก็ยังมีสุขภาพดีอยู่ จนกระทั่งเดินทางไปต่างจังหวัดได้ มาสุดสิ้นชีวิตลง ห่างไกลยิ่งนัก.

คุณสมุน สิงหเสนี มีอายุอ่อนกว่าข้าพเจ้าหลายปี จึงมิได้สนิทสนมใกล้ชิดกันมากนัก. แต่ข้าพเจ้ารู้จักคุณอรุณ พี่ชายของคุณสมุน ดีทีเดียว จึงรู้สึกอยู่เสมอว่า เกี่ยวข้องใกล้ชิดกับคุณสมุนด้วย. ทั้งทราบว่า คุณสมุน ดำรงชีวิตด้วยดี ประกอบอาชีพ ด้วยความขยัน ขันแข็ง และซื่อสัตย์สุจริต และที่เดินทางไปต่างจังหวัด ครั้งสุดท้ายนี้ ก็เพื่อเตรียมการบุญกุศล และจะทำเพื่อกุศล ทอดกฐินในเดือนหน้า ข้าพเจ้าจึงเศร้าสลดใจ เป็นทวีคูณ.

ขอให้วิญญาณของคุณสมุน สิงหเสนี จงไปสู่สุคติในสัมปรายภพ ด้วยเทอญ.

ปิ่น มาลากุล

คำไว้อาลัย

แด่

คุณสมุน สิงหเสนี

ในการฌาปนกิจศพ คุณสมุน สิงหเสนี คุณอรุณผู้เป็นภรรยา คิดจะพิมพ์หนังสือที่ระลึกเป็นบรรณาการแก่ญาติและมิตร ที่ได้ให้เกียรติมาในงานนี้ และขอให้ข้าพเจ้าเขียนคำไว้อาลัย ข้าพเจ้ามีความยินดี และเต็มใจที่จะได้มีโอกาส สนองคุณความดีของคุณสมุน ที่ได้มีต่อข้าพเจ้าเสมอมาและต่อญาติพี่น้องทั่วไปด้วย

คุณสมุน เป็นผู้ที่เพียบพร้อมไปด้วยคุณธรรมประจำใจ มีกิริยาวาจาอ่อนโยน สุภาพเรียบร้อย โอบอ้อมอารีต่อญาติพี่น้องและบุคคลทั่วไป มีความซื่อสัตย์สุจริต ถึงพร้อมด้วยพรมวิหาร ๔ ถือมั่นและเคร่งครัดในพระพุทธศาสนา คุณสมบัติที่ดีของคุณสมุน ที่ทุกคนนิยมยกย่องอีกอย่างหนึ่งก็คือ ไม่ว่างานบุญงานกุศลของญาติพี่น้องคนใด คุณสมุนไม่เคยขาด และจะต้องรับหน้าที่ในเรื่องพิธีสงฆ์ ไม่ให้ขาดตกบกพร่อง ทำให้เบาแรง เบาใจแก่เจ้าของงานเป็นอย่างดียิ่ง

อนึ่ง คุณสมุนเป็นผู้ที่เต็มเปี่ยมไปด้วยความกตัญญูกตเวทีต่อบุพการี ก่อนที่จะถึงแก่กรรม ได้ปรารภและปรึกษาหารือกับญาติพี่น้องว่า อยากจะสร้างถาวรวัตถุสักอย่าง เพื่อเป็นอนุสรณ์และเทิดทูนเกียรติประวัติของท่านเจ้าคุณบิดา พระตำรวจเอก พระยาอนุชิตชาญไชย (สาย สิงหเสนี) ซึ่งท่านได้เคยไป

ราชการทัพทางภาคเหนือ ในสมัยรัชกาลที่ ๕ คือที่จังหวัดลำปาง เชียงใหม่ แพร่และน่าน เป็นต้น เมื่อตกลงใจแน่นอนแล้ว คุณสมุนจึงคิดจะทอดกฐิน เพื่อนำปัจจัยไปสร้างถาวรวัตถุ ที่วัดใดวัดหนึ่งทางภาคนั้น แต่เป็นที่น่าเสียใจยิ่ง ที่คุณสมุนได้จากไปอย่างกะทันหัน ณ ที่บ้านของหลานชาย คือ พ.ต.อ. กำจัด สิงหเสนี ผู้กำกับการตำรวจภูธรจังหวัดแพร่ ก่อนที่จะได้ประกอบการกุศล ตามที่ได้ตั้งใจไว้ จึงทำให้ข้าพเจ้ามีความอาลัยและเสียใจยิ่ง เพราะคุณสมุน เป็นบุตรท่านเจ้าคุณลุงของข้าพเจ้า และเป็นญาติที่สนิทใกล้ชิดที่สุดคนหนึ่ง

อันคุณความดีของคุณสมุนดังที่กล่าวมานี้ จงเป็นพลวปัจจัยให้คุณสมุน สิงหเสนี ไปสู่สุคติในสัมปรายภพนั้น เทอญ.

เจือ นครราชเสนี

(คุณหญิงเจือ นครราชเสนี)

คำไว้อาลัย

แด่

คุณสมุน สิงหเสนี

คุณอรุณ ภรรยาคุณสมุน สิงหเสนี ได้ขอให้ข้าพเจ้าเป็นคนหนึ่งที่เธอจะขอให้เขียนคำไว้อาลัยให้สามีของเธอ ข้าพเจ้ารู้สึกเป็นเกียรติอย่างยิ่งและยินดีที่จะทำตามคำขอร้องอันนี้ เพราะจะเป็นโอกาสได้แสดงความรู้สึก คือ ความนับถือและความขอบคุณที่ข้าพเจ้ามีต่อคุณสมุน ผู้เป็นอาของข้าพเจ้า

คำไว้อาลัยนี้ขอเขียนเป็นจดหมายถึงคุณสมุนเอง เพราะมีสิ่งที่เคยอยากจะพูดกับเธอ แต่แล้วก็ไม่เคยได้พูด เพราะอายกระมังที่จะลุกขึ้นชมกันต่อหน้าต่อตา

อาหมุนขา

ตั้งแต่ครั้งแรกที่ดิฉันได้เข้าไปหลังร้านสุริยา เห็นอาหมุนทำงานช่วยยายรุณอย่างแข็งแรง ก็นึกน่าเอ็นดู ยิ่งเห็นบ่อยก็ยิ่งเพิ่มความนับถือว่าเก่งจริงที่ช่วยกันทำงานจนตั้งเนื้อตั้งตัวเจริญกันขึ้นทุกวันทุกวัน ด้วยกำลัง ทั้งความคิดและทางกาย ด้วยความสามารถ และความซื่อสัตย์สุจริต จนร้านสุริยาขึ้นชื่อลือนามเพราะความอร่อยของขนมที่ขายในร้าน เหมือนว่าอาหมุนเข้าใจดีว่างานนั้น ไม่ว่าจะเป็นอะไร ถ้าทำด้วยความตั้งใจที่จะให้ดีที่สุดแล้ว นั่นเองเป็นวิถีทางทางหนึ่งของพุทธมามกะโดยแท้ อาหมุนไม่ต้องกระตือรือร้น มักใหญ่ใฝ่สูงกับใคร ทำแต่หน้าที่ของตัวเอง และได้โอกาสช่วยผู้อื่นได้ก็เป็นสุขแล้ว

จีนโบราณผู้หนึ่งท่านว่าไว้ว่า *"ถึงคราวสมัยที่ประเทศชาติเจริญด้วยศีลธรรม ผู้ใดที่ใหญ่โตก็เป็นของโก้ แต่เมื่อสมัยที่ประเทศชาติอยู่ในสถานการณ์ที่ตรงข้ามแล้ว....."* อาหมุนคงจะต่อความคิดนี้ได้เอง (และดิฉันต้องขอโทษทุกคน ทุกสมัย ที่ได้ดีขึ้นมาด้วยความดีจริง ๆ) และขอพูดต่อว่าดิฉันแน่ใจว่าคุณปู่ท่านภูมิใจแล้วในลูกชายของท่าน ว่าใหญ่โตในความดี

หลาน ๆ จะคิดถึงอาหมุนแท้ ๆ โดยเฉพาะเวลาที่จะตั้งพิธีทำบุญเลี้ยงพระกันที่บ้าน เพราะอาหมุนเคยมาช่วยมิได้ขาด และลูกหลานก็รู้สึกอบอุ่นใจเวลาเห็นอามาช่วย

ด้วยความรัก นับถือและชอบอาหมุนมาก

(หม่อมเสมอ สวัสดิวัฒน์)

ประวัติ

พระตำรวจเอก นายพลตรี พระยาอนุชิตชาญไชย

(สาย สิงหเสนี)

พระตำรวจเอก นายพลตรี พระยาอนุชิตชาญไชย

(สาย สิงหเสนี)

สมุหพระตำรวจ

ประวัติ

ของ

พระยาอนุชิตชาญไชย

ประวัตินี้ ข้าพเจ้าได้คัดมาจากหนังสือพิมพ์แจกในงานพระราชทานเพลิงศพ พระตำรวจเอก พระยาอนุชิตชาญไชย (สาย สิงหเสนี) กับศพคุณหญิงเชย อนุชิตชาญไชย เมื่อ ปีจอ พ.ศ. ๒๔๖๕ ซึ่งสมเด็จกรมพระยาดำรงราชานุภาพ องค์สภานายก หอพระสมุดวชิรญาณ ได้ทรงประทานให้ เมื่อวันที่ ๑๐ ธันวาคม พ.ศ. ๒๔๖๕ และข้าพเจ้าได้ค้นคว้าหาหลักฐานเพิ่มเติมบ้าง ได้รับความกรุณาจากท่านที่ได้ช่วยกันค้นหาให้บ้าง ดังจะได้เอ่ยนามท่านในคราวต่อไปตามเนื้อความแต่ละเรื่อง ทั้งนี้ก็เพื่อให้ประวัติท่านละเอียดสมบูรณ์ยิ่งขึ้น.

พระยาอนุชิตชาญไชย เป็นสมาชิกสกุล สิงหเสนี อันเป็นสกุลข้าหลวงเดิม ของพระบรมราชจักรีวงศ์สกุลหนึ่ง ด้วยเจ้าพระยาอภัยราชา (ปิ่น) ผู้เป็นต้นสกุล เป็นข้าในพระองค์ พระบาทสมเด็จ ฯ พระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมาแต่ก่อนเสด็จเถลิงถวัลยราชสมบัติ ได้โดยเสด็จการสงครามหลายครั้ง ถึงเคยต้องอาวุธบาดเจ็บ และได้เป็นตัวสำคัญช่วยปราบปรามจลาจลในกรุงธนบุรีด้วยคนหนึ่ง เมื่อเสด็จปราบดาภิเศก พระบาทสมเด็จ ฯ พระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก จึงทรงประกาศความชอบ แล้วโปรด ฯ ตั้งให้นายปิ่น เป็นพระยาพลเทพ ตำแหน่งเสนาบดี จัตุสดมภ์ กรมนา และต่อมาเมื่อเจ้าพระยาอรรคมหาเสนา บุนนาค

ถึงอสัญกรรม ทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ ให้เลื่อนขึ้นเป็น เจ้าพระยาอรรค-มหาเสนาบดีที่สมุหพระกลาโหมอยู่จนตลอดรัชกาลที่ ๑ ถึงรัชกาลที่ ๒ โปรดฯ ให้เลื่อนเป็น เจ้าพระยาอภัยราชา รับราชการเป็นตำแหน่ง สมเด็จเจ้าพระยาฝ่ายพระราชวังบวรสถานมงคล เหมือนเช่นเคยมีมาในรัชกาลที่ ๑ อยู่ในตำแหน่งนั้นจนถึงอสัญกรรม.

เจ้าพระยาอภัยราชา (ปิ่น) มีเชื้อสายได้รับราชการปรากฏเกียรติยศในรัชกาลภายหลังสืบมาทุก ๆ รัชกาล คือ เจ้าพระยาบดินทรเดชา (สิงห์) ผู้เป็นบุตรของเจ้าพระยาอภัยราชา (ปิ่น) เป็นแม่ทัพที่เลื่องลือชื่อเสียงถึงนาๆ ประเทศในรัชกาลที่ ๓ และได้เป็นอรรคมหาเสนาบดีที่สมุหนายกในรัชกาลนั้นคนหนึ่ง ในรัชกาลที่ ๔ บุตรของเจ้าพระยาบดินทรเดชา (สิงห์) ซึ่งได้เคยช่วยบิดาทำศึกสงครามมีบำเหน็จความชอบมาแต่ก่อน คือ เจ้าพระยามุขมนตรี (เกษ) ได้เป็นแม่ทัพไปปราบปรามจลาจลในกรุงกัมพูชาคนหนึ่ง เจ้าพระยานครราชสิมา (แก้ว) มีชื่อเสียงในการปกครองบ้านเมือง ได้เป็นเจ้าพระยายมราชเสนาบดีจัตุสดมภ์กรมเมืองอีกคนหนึ่ง ถึงรัชกาลที่ ๕ บุตรเจ้าพระยามุขมนตรี (เกษ) คือ พระยาราชโยธา (เนียม) ได้เป็นรัฐมนตรีคนหนึ่ง บุตรเจ้าพระยายมราช (แก้ว) คือ พระยาเพ็ชรฎา (ดิศ) ได้เป็นราชปลัดกรมเมืองคนหนึ่ง พระยาปลัด (กาจ) เมืองนครราชสิมารบฮ่อมีความชอบ ภายหลังได้เป็นพระยานครราชสิมาแล้วเลื่อนเป็นพระยานครราชเสนีจางวางอีกคนหนึ่ง ต่อมาในรัชกาลที่ ๕ นั้น บุตรพระยาเพ็ชรฎา (ดิศ) คือพระยาไกรโกษา (ทัต) เป็นผู้ว่าราชการเมืองนนทบุรี แล้วได้เป็นราชทูตณ ประเทศเยอรมันนีคนหนึ่ง พระยาอนุชิตชาญไชย (สาย) ได้รับราชการในตำแหน่งสำคัญต่าง ๆ ดังจะได้กล่าวต่อไปในเรื่องประวัติ

นั้นคนหนึ่ง พระยาสิงหเสนี (สอาด) ได้เป็นสมุหเทศาภิบาล และต่อมาได้เป็นราชทูต ณ กรุงลอนดอน แลเป็นปลัดทูลฉลองกระทรวงกลาโหมคนหนึ่ง ในรัชกาลที่ ๖ บุตรพระยาอนุชิตชาญไชย (สาย) คือ พระยาบุรีนวราษฐ์ (ชวน) ได้เป็นราชเลขานุการฝ่ายต่างประเทศและในพระองค์ แล้วเป็นราชทูต ณ กรุงลอนดอนคนหนึ่ง บุตรพระยาสิงหเสนี (สอาด) คือพระยานครราชเสนี (สหัส) ได้เป็นผู้ว่าราชการจังหวัดนครราชสิมาคนหนึ่ง

บุตรพระยาเพ็ชรฎา (ดิศ) ยังมีอีก ๒ ท่าน คือ พระสุนทรภูษา (จีน) เป็นปลัดกรมภูษามาลากระทรวงวัง และมีบุตร ๒ คน คือ พ.ต.ต. หลวงอนุมานขจัดเหตุ (ดวง) อดีตผู้กำกับจังหวัดสตูล ซึ่งเป็นบิดาของ พ.ต.อ. กำจัด สิงหเสนี ผู้กำกับแพร่ ปัจจุบันนี้ ส่วนบตรอีกคนหนึ่งของพระสนทรภูษา (จีน) คือ พลตรี หลวงกำจัดปัจจามิตร (เจือ) อดีตเจ้ากรมการสื่อสารทหารบก.

บุตรคนสุดท้องของพระยาเพ็ชรฎา (ดิศ) คือพระยาประเสริฐสุนทราศรัย (กระจ่าง สิงหเสนี) อดีตผู้ว่าราชการจังหวัดบุรีรัมย์ เลย และจังหวัดตราด เป็นบิดาของคุณหญิงเจือ นครราชเสนี เป็นผู้ที่ทนบำรุงวัดต่าง ๆ ในตระกูล ได้สร้างโบสถ์สร้างตึกคนไข้ "สิงหเสนี" ในโรงพยาบาลนครราชสิมา ยกที่ดินให้กระทรวงศึกษาสร้าง รร. บดินทรเดชา (สิงห์ สิงหเสนี) และบุตรอีกคนหนึ่งของพระยาประเสริฐสุนทราศรัย คือหลวงสิริราชไมตรี (จรูญ) อดีตราชทูตประจำประเทศอิตาลี และเป็นคนหนึ่งในคณะผู้เปลี่ยนแปลงการปกครอง ปี พ.ศ. ๒๔๗๕ เคยเป็นพระอภิบาลพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวอานันทมหิดล และพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช คือรัชกาลที่ ๘ และที่ ๙ องค์ปัจจุบัน ขณะยังทรงพระเยาว์ และทรงศึกษาเล่าเรียนอยู่ ณ ประเทศยุโรป และทั้งยังเคยเป็นรัฐมนตรีในสมัยหนึ่งด้วย

แสดงรายนามมาพอให้เห็นว่า สกุล สิงหเสนี มีสมาชิกได้รับราชการในตำแหน่งสำคัญ ตั้งแต่ต้นสกุลมาทุกชั่วชั้นจนกาลบัดนี้.

ส่วนพระยาอนุชิตชาญไชย (สาย) นั้น เป็นบุตรคนที่ ๒ ของพระยาเพ็ชรฎา (ดิศ) คุณหญิงนุ่มเป็นมารดา เกิดในรัชกาลที่ ๔ เมื่อ ณ วันพฤหัสบดีที่ ๑๐ พฤษภาคม ปีเถาะ สัปตศก พ.ศ. ๒๓๙๘ ได้เล่าเรียนอักขรสมัยในสำนักบิดา และเป็นศิษย์ในสำนัก สมเด็จพระวันรัตน (ทับ พุทธศิริ) วัดโสมนัสวิหาร ทั้งเมื่อคราวบวชเป็นสามเณร และคราวบวชเป็นพระภิกษุ

พระยาอนุชิตฯ เข้ารับราชการในรัชกาลที่ ๕ พอเสร็จการบวชเป็นสามเณรแล้ว อายุได้ ๑๕ ปี บิดาก็นำถวายตัวเป็นมหาดเล็กหลวง เมื่อ พ.ศ. ๒๔๑๓ ประจวบเวลาตั้งกรมทหารมหาดเล็ก โปรดฯ ให้เลือกสรรหม่อมเจ้าหม่อมราชวงศ์ และมหาดเล็กซึ่งเป็นผู้ดีมีสกุลผึกหัดจัดเป็นมหาดเล็กฝ่ายทหารสำหรับรักษาพระองค์ พระยาอนุชิตฯ จึงได้เป็นทหารมหาดเล็กตั้งแต่แรกเข้ารับราชการ ไม่ช้าก็ได้เป็นนายสิบ แล้วเลื่อนยศขึ้นเป็นลำดับจนถึงเป็นนายสิบเอกก็ในชั้นแรกนั้น กำหนดบันดาศักดิ์ นายทหารมหาดเล็กที่ได้รับพระราชทานสัญญาบัตร นายร้อยโทเป็นจมื่น นายร้อยตรีเป็นหลวง จ่านายสิบ (ครั้งนั้นเรียกว่า เกาวริงซายันต์) เป็นนาย มีราชทินนาม พระยาอนุชิตฯ แรกได้รับพระราชทานสัญญาบัตร เมื่อ พ.ศ. ๒๔๑๖ เป็นนายสรพลเรืองเดช จ่านายสิบทหารราบ กองร้อยที่ ๔ ครั้นตั้งทหารม้าขึ้นในกรมมหาดเล็ก ได้รับเลือกเป็นนายทหารม้า เลื่อนยศขึ้นเป็น นายร้อยตรี ประจำกองร้อยที่ ๑ เมื่อ พ.ศ. ๒๔๑๘ อายุได้ ๒๐ ปี ต่อมาได้เลื่อนยศขึ้นเป็นนายร้อยโท บังคับกองร้อยที่ ๒ รับราชการอยู่ในตำแหน่งนี้ จน พ.ศ. ๒๔๒๖ ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ย้ายไปรับราชการในกรมพระตำรวจ พระราชทานสัญญาบัตร มีบันดาศักดิ์เป็นจมื่นไชยาภรณ์ ตำแหน่งปลัดกรมพระตำรวจใหญ่ขวา เมื่ออายุได้ ๒๘ ปี

พระยาอนุชิตชาญไชย ครั้งเป็นจมื่นไชยาภรณ์
อายุได้ ๒๘ ปี

อันข้าราชการที่มีตำแหน่งในชั้นปลัดกรมพระตำรวจก็ดี และจ่าพระตำรวจ (ซึ่งทรงเพิ่มทำเนียบขึ้นในรัชกาลที่ ๔) ก็ดี ตั้งแต่โบราณมาจนกาลครั้งนั้น ล้วนแต่ผู้ซึ่งพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงเลือกสรรเอง มักทรงเลือกคัดในพวกหุ้มแพรและมหาดเล็กวิเศษ ซึ่งเคยรับราชการใกล้ชิดพระองค์ ได้ทรงคุ้นเคยเห็นว่ามีความสามารถ จึงโปรดฯ ให้ย้ายไปเป็นตำรวจ เพราะหน้าที่เจ้ากรมปลัดกรมและจ่าพระตำรวจในสมัยนั้น นอกจากที่ต้องประจำอยู่ใกล้ชิดติดพระองค์เช่นเดียวกับมหาดเล็ก ยังมีหน้าที่สำหรับทำราชการต่าง ๆ ซึ่งมีพระราชดำรัสใช้อีกหลายอย่าง เป็นต้นว่า ทำการปลูกสร้างที่เร่งรัด เช่น ทำ พระเมรุ และตรวจตราการต่างพระเนตรพระกรรณ เช่นสอบสวนความฎีกา เป็นข้าหลวงไปไต่สวนคดีที่สำคัญทั้งที่ในกรุงฯ และตามหัวเมือง เพราะเป็นสมัยที่ยังมิได้จัดการแก้ไขวิธีปกครองท้องที่ ทั้งกระทรวงทบวงการ และศาลยุติธรรมเป็นระเบียบแบบแผนอย่างทุกวันนี้ ผู้ใดได้ทรงเลือกสรรให้เป็นปลัดกรมและจ่าพระตำรวจ จึงเป็นที่เข้าใจกันว่า เป็นผู้ซึ่งทรงพระราชดำริเห็นว่ามีความสามารถผู้หนึ่ง.

พระยาอนุชิตชาญไชยไปอยู่ในกรมพระตำรวจ ๒ ปี ถึง พ.ศ. ๒๔๒๘ จึงมีโอกาสได้รับราชการสำคัญเฉภาะตัวเป็นครั้งแรก ด้วยทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้เป็นข้าหลวงพิเศษขึ้นไปไต่สวนคดี อันเป็นเรื่องเกี่ยวด้วยคนในบังคับต่างประเทศที่เมืองลพบุรี การที่ไปทำคราวนั้นพเอิญเกิดลำบาก เหตุด้วยพระยาอนุชิตฯ ไปแตกต่างกับข้าหลวงซึ่งเจ้ากระทรวงแต่งให้ไปด้วย ในที่สุดถึงต้องโปรดฯ ให้ไต่สวน ก็ได้ความปรากฏว่า พระยาอนุชิตชาญไชย ทำการตามหน้าที่โดยซื่อตรงแลกล้าหาญ มิได้หวาดไหวในอคติ อยู่ในที่ถูกแต่ต้นจนปลาย ข้าหลวงอีกฝ่ายหนึ่งนั้นเป็นผู้ผิด ถึงต้องรับพระราชอาญา คุณวุฒิของพระยาอนุชิตฯ ปรากฏแพร่หลายในครั้งนี้เป็นทีแรก

พอพระยาอนุชิตฯ มีชื่อเสียงขึ้นดังกล่าวมา ก็ได้โอกาศไปราชการทัพใน พ.ศ. ๒๔๒๘ นั้นเอง ด้วยประจวบเวลาทรงพระราชดำริจะปราบปรามพวกฮ่อ ซึ่งคุมกำลังลงมาเบียดเบียนหัวเมืองในเขตแดนเมืองหลวงพระบางและเมืองพวน โปรดให้เจ้าพระยาสุรศักดิ์มนตรี (เจิม แสงชูโต) เมื่อยังเป็นเจ้าหมื่นไวยวรนารถ คุมกองทัพไปเมืองหลวงพระบางทางหนึ่ง ให้กรมหลวงประจักษ์ศิลปาคม เมื่อยังดำรงพระยศเป็นกรมหมื่น ทรงคุมกองทัพขึ้นไปปราบฮ่อทางเมืองพวนทางหนึ่ง จึงโปรดฯ ให้พระยาอนุชิตฯ เมื่อยังเป็นจมื่นไชยาภรณ์ไปในกองทัพกรมหลวงประจักษ์ฯ ด้วย พระยาอนุชิตฯ ขึ้นไปราชการคราวนี้ได้มีหน้าที่บังคับพาหนะของกองทหารที่ยกขึ้นไปถึงเมืองพวน และได้เป็นข้าหลวงไปตรวจตรารักษาการที่เมืองคำเกิดคำมวน อันอยู่ปลายพระราชอาณาเขตต์ต่อแดนญวน.

ในปี พ.ศ. ๒๔๒๘ อาณาเขตต์สิบสองจุไทย หลวงพระบาง เมืองพวน ยังเป็นของไทยอยู่ ตามแผนที่ภูมิศาสตร์ เมืองพวนผ่านลานช้าง เมืองคำเกิดอยู่ติดแดนญวน ดินแดนที่เอ่ยนี้เราต้องเสียให้กับฝรั่งเศสไป นับตั้งแต่สิบสองจุไทยมาเรื่อยถึงหลวงพระบาง เวียงจันทร์ ตั้งแต่เมื่อ พ.ศ. ๒๔๓๑ ถึงครั้งหลังเมื่อ พ.ศ. ๒๔๕๐ ไทยต้องตัดทิ้งเนื้อที่เศษเล็กๆ ออกไป ๔–๕ ครั้ง ด้วยพระมหากรุณาธิคุณอันล้นสุดเกล้าฯ พระราชหฤทัยทรงเมตตาสงสารเหล่าพศกนิกรจะเสียเลือดเนื้อจึงจำต้องตัดสินพระทัย ยอมเสียพระตะบอง เสียมราฐ และเมืองศรีโสภณให้แก่ฝรั่งเศส

เมื่อเสร็จราชการคราวนั้นแล้ว ได้รับพระราชทานเครื่องราชอิศริ-ยาภรณ์ช้างเผือกชั้นที่ ๓ กับประคำทองเป็นบำเหน็จความชอบ ถึง พ.ศ. ๒๔๓๑

พระยาอนุชิตชาญไชย
ครั้งเป็นพระราชวรินทร์

เมื่อได้โปรดฯ ให้จัดตั้ง กรมยุทธนาธิการบัญชาการทหารบกทหารเรือแล้ว ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้พระยาอนุชิตฯ เมื่อยังเป็นจมื่นไชยาภรณ์เป็นผู้บังคับการทหารม้า มียศเป็นนายพันตรีทหารบก แต่รับราชการในตำแหน่งนั้นไม่ช้า ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้กรมขุนพิทยลาภพฤฒิธาดาเป็นข้าหลวงพิเศษ เสด็จขึ้นไปนครเชียงใหม่ โปรดฯ ให้ พระยาอนุชิตฯ มีตำแหน่งไปในกองข้าหลวงด้วย ในคราวนี้ พระยาอนุชิตฯ ได้เป็นข้าหลวงออกไปตรวจตรารักษาพระราชอาณาเขตต์ถึงเมืองพวกยางแดง ซึ่งอยู่ต่อแดนพะม่า ทำการมีความชอบ ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้เลื่อนบันดาศักดิ์เป็นพระราชวรินทร์ ตำแหน่งเจ้ากรมพระตำรวจนอกขวา และได้รับพระราชทาน โต๊ะกาทองคำเป็นบำเหน็จ เมื่อ พ.ศ. ๒๔๓๒ แต่เวลาที่ยังรับราชการอยู่ที่เชียงใหม่.

ครั้นกลับลงมาถึงกรุงเทพฯ ได้รับพระราชทานเครื่องราชอิศริยาภรณ์มงกุฎสยามชั้นที่ ๓ เป็นบำเหน็จเพิ่มเติม ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ตั้งเป็นราชองครักษ์ และรับพระราชทานเลื่อนยศทหารเป็นนายพันโท ผู้บังคับการกองทหารรักษาพระองค์ด้วย

เมื่อพระยาอนุชิตฯ เป็นที่ พระราชวรินทร์นั้น พระยาไกรโกษา (ทัต) พี่ชายเป็นพระยานนทบุรี ต้องขึ้นไปรับราชการเป็นตำแหน่งข้าหลวง ณ เมืองหลวงพระบาง พระยาอนุชิตฯ กลับลงมาจากเมืองนครเชียงใหม่ จึงโปรดฯ ให้เป็นข้าหลวงพิเศษสำหรับตรวจตราการปกครองเมืองนนทบุรี ด้วยเป็นเมืองมักมีโจรผู้ร้ายในสมัยนั้น

ต่อมาเมื่อ พ.ศ. ๒๔๓๖ เมื่อไทยเกิดเป็นอริกับฝรั่งเศส โปรดฯ ให้พระยาอนุชิตฯ เป็นข้าหลวงพิเศษไปรวบรวมกำลังพาหนะที่เมืองปราจิณบุรี

ครั้นตกลงจะส่งกองทัพเพิ่มเติมกำลังออกไปยังเมืองอุบลราชธานี จึงพระราชทานสัญญาบัตรเลื่อนบันดาศักดิ์ขึ้นเป็น พระพิเรนทรเทพ เจ้ากรมพระตำรวจใหญ่ขวา และเลื่อนยศขึ้นเป็น นายพลจัตวาทหารบก โปรดฯ ให้เป็นแม่ทัพคุมพลออกไปยังเมืองอุบลราชธานี ครั้งนั้น กองทัพต้องเดินไปในฤดูฝน ซึ่งเป็นเวลาที่มีความไข้เจ็บชุกชุม พระยาอนุชิตฯ ระวังรักษาไพร่พลที่คุมไปได้พรักพร้อม มิได้เกิดภยันตราย และรีบเร่งไปถึงที่ได้ทันเวลากำหนด ได้โปรดฯ ให้มีท้องตราสรรเสริญ ครั้นเสร็จราชการคราวนั้น จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ พระราชทานสัญญาบัตรเลื่อนบันดาศักดิ์ขึ้นเป็นที่ พระยามหามนตรี เจ้ากรมพระตำรวจในขวา และพระราชทานพานทองเป็นเกียรติยศ เมื่อ พ.ศ. ๒๔๓๗

ตั้งแต่พระยาอนุชิตฯ เป็นที่พระยามหามนตรีแล้ว ได้รับราชการในตำแหน่งสำหรับข้าราชการผู้ใหญ่ต่อมาอีกหลายตำแหน่ง คือได้เป็น รัฐมนตรีและองคมนตรีใน พ.ศ. ๒๔๓๗ นั้น

เมื่อ ณ วันที่ ๑๐ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๔๓๙ องค์สมเด็จฯ พระเจ้าอยู่หัวพระบิยะมหาราชเจ้า ได้เสด็จชะวาครั้งที่ ๒ พระยาอนุชิตฯ ซึ่งยังเป็นพระยามหามนตรีอยู่ ก็ได้ตามเสด็จไปด้วย และได้เสด็จกลับเมื่อวันที่ ๑๒ สิงหาคม พ.ศ. ๒๔๓๙

พระยาอนุชิตชาญไชย
ครั้งเป็นพระยามหามนตรี

ทรงถ่ายที่ หริกันเฮาส์

แถวหลังแต่ซ้ายไปขวา

๑. เจ้าหมื่นสรรเพ็ชรภักดี (บุศย์ เพ็ญกุล) ๒. พระยามหามนตรี (พระยาอนุชิตชาญไชย สาย สิงหเสนี) ๓. พระยาเทเวศรวงศวิวัฒน์ (ม.ร.ว. หลาน กุณชร ณ อยุธยา) ๔. พระยามนตรีสุริยวงศ์ (ชื่น บุนนาค) ๕. พระยาอภัยรณฤทธิ์ (เวก ยมาภัย) ๖. จมื่นราชามาตย์ (เชียร บุนนาค พระยามนตรีสุริยวงศ์) ๗. พระยาเสนีณรงค์ฤทธิ์ (อับดุลอาซิด) รายามุดา เมืองไทรบุรี ๘. เจ้าหมื่นเสมอใจราช (ทองดี โชติกเสถียร พระยาธรรมจรรยานุกูลมนตรี) ๙. พระยาชลยุทธโยธินทร์ (แอนเดร เดอรริชลิว) ๑๐. เจ้าหมื่นไวยวรนาถ (จัน พราหม ณ นันทน์ พระยาสิริสัตย์สถิตย์) ๑๑. กรมหมื่นสมมตอมรพันธุ์ ๑๒. กรมหมื่นมหิศรราชหฤทัย ๑๓. พระเจ้าลูกยาเธอ พระองค์เจ้าพิพัฒนศักดิ์ (กรมหมื่นราชบุรีดิเรกฤทธิ์)

แถวหน้า

๑. สมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอ เจ้าฟ้าวลัยอลงกรณ์ (กรมหลวงเพ็ชรบุรีราชสิรินทร์) ๒. กรมหมื่นดำรง-ราชานุภาพ ๓. สมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอ เจ้าฟ้าอัษฎางค์เดชาวุธ (กรมขุนนครราชสีมา) ๔. สมเด็จพระ (ศรีพัชรินทรา) บรมราชินีนาถ ๕. พระบาทสมเด็จ ฯ พระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ๖. สมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอ เจ้าฟ้ากรมขุนลพบุรีราเมศวร์ ๗. เจ้าจอมมารดาชุ่ม ๘. สมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอ เจ้าฟ้ากรมขุนศรีธรรมราชธำรงฤทธิ์

พ.ศ. ๒๔๔๐ ได้เลื่อนยศเป็นนายพลตรีทหารบก และในปีนั้นเอง เมื่อย้ายกรมราชทัณฑ์ (ซึ่งเรียกในสมัยนั้นว่า กองมหันตโทษ) ไปขึ้นกระทรวงยุติธรรม กรมหลวงราชบุรีดิเรกฤทธิ์ซึ่งดำรงตำแหน่งเสนาบดีกระทรวงยุติธรรม กราบบังคมทูลฯ ขอข้าราชการผู้ซึ่งจะทรงไว้วางพระราชหฤทัยให้บังคับบัญชาการในชั้นนั้นได้ จึงโปรดฯ ให้พระยาอนุชิตฯ เมื่อยังเป็นพระยามหามนตรีไปช่วยราชการเป็นตำแหน่งอธิบดีกรมราชทัณฑ์อยู่ตอนหนึ่ง

ครั้นถึง พ.ศ. ๒๔๔๓ ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ พระราชทานสัญญาบัตรเลื่อนบันดาศักดิ์ขึ้นเป็น พระยาอนุชิตชาญไชย จางวางขวา พระตำรวจต่อมาอีก ๒ ปี ถึง พ.ศ. ๒๔๔๕ เมื่อพวกเงี้ยวก่อการจลาจลขึ้นในมณฑลภาคพายัพ โปรดฯ ให้พระยาอนุชิตชาญไชย ขึ้นไปบัญชาการปราบพวกก่อการจลาจลทางเมืองนครลำปาง ในคราวเดียวกับ โปรดฯ ให้เจ้าพระยาสุรศักดิ์มนตรี (เจิม แสงชูโต) ขึ้นไปบัญชาการนั้นทางเมืองแพร่ เมืองน่าน จนปราบปรามเรียบร้อยแล้ว จึงกลับลงมารับราชการในกรุงอย่างเดิม

มีพระราชหัตถเลขาฉะบับสำคัญบางฉะบับ ของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวแห่งรัชกาลที่ ๕ (พ.ศ. ๒๔๑๑ – ๒๔๕๓) ฉะบับอ้างอิงถึงเหตุการณ์สมัยเงี้ยวเข้าเมือง ทรงมีพระบรมราชโองการและพระดำรัสโปรดเกล้า ฯ แด่ กรมหลวงดำรงราชานุภาพ (สมเด็จกรมพระยาดำรงราชานุภาพ) ปฐมเสนาบดีกระทรวงมหาดไทย (๑ เมษายน ๒๔๓๕ – ๒๙ สิงหาคม ๒๔๖๖) ในหนังสืออนุสรณ์ คุณครู สท้าน พินิจสะวะ ซึ่งคุณศักดิ์ รัตนชัย เป็นผู้ค้นหารวบรวม และ คุณบุนนาค พยัคฆเดช แห่งหอสมุดแห่งชาติคัดลอกมาให้

สำเนาพระราชหัตถเลขา ตำแหน่งแม่ทัพที่ทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ ไว้ดังนี้

พระที่นั่งไอสวรรย์ทิพยอาศน์
เกาะบางปะอิน

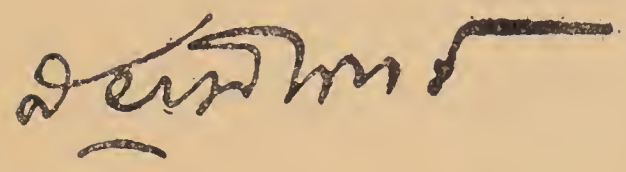

จุฬาลงกรณ์ ปร.

ถึง กรมหลวงดำรงราชานุภาพ

ด้วยพระยาศรีสุริยราชวรานุวัตร* จะคุมไพร่พลจากอุตรดิตถ์ขึ้นไปเมืองแพร่

พระเสนาราชจะขึ้นจากสวรรคโลกไปทางเมืองลอง

พระยาสุจริตรักษาจะคุมไพร่พลขึ้นทางเมืองเถิน ไปเมืองแพร่ฤาเมืองนครลำปางครั้งนี้ ให้มีอำนาจเป็นแม่ทัพบังคับการเด็ดขาดได้ตามพระอัยการศึก ให้เธอมีโทรเลขรับพระบรมราชโองการมอบอำนาจนี้ไปยังแม่ทัพทั้ง ๓ นั้น* อำนาจนี้ให้เป็นไปกว่าเจ้าพระยาสุรศักดิ์มนตรี และพระยาอนุชิตชาญไชยขึ้นไปถึง

พระราชทานอำนาจนี้ แต่วันที่ ๓๑ กรกฎาคม รัตนโกสินทรศก ๑๒๑

หมายเหตุ * *พระศรีสุริยราชวรานุวัตร (โพ เนติโพธิ) ต่อมาเป็นข้าหลวงเทศาภิบาลมณฑลพิษณุโลกแล้วย้ายไปอุดร*

ข้าราชการพลเรือนทั้งสามคนนี้มีอำนาจเด็ดขาด เท่ากับแม่ทัพในสนาม จนกว่าแม่ทัพจากราชธานี (คือเจ้าพระยาสุรศักดิ์ทำหน้าที่แม่ทัพที่ แพร่–น่าน พระยาอนุชิตชาญไชย เป็นแม่ทัพที่ นครลำปาง–เชียงใหม่) จะส่งไปถึง

พระยาอนุชิตชาญไชย แม่ทัพคนแรกได้เดินทางไปถึง และบัญชาการรบในนครลำปาง ดังโทรเลขที่ ๔๒๖/๗๘๔๕ ลงนาม เทววงษ์ วโรประการ ทูลเสนาบดีกระทรวงมหาดไทย ความตอนหนึ่งว่า

"พระยาอนุชิตชาญไชยกับกองทหารตั้งอยู่ในนครลำปางแล้ว"

ระหว่างบัญชาการปราบเงี้ยวอยู่ที่ลำปาง ทางชายแดนนครเชียงใหม่ก็เกิดโจรผู้ร้ายขึ้น พระยาอนุชิตชาญไชยเห็นว่า กองทหารพระยานริศซึ่งเปนกองอิสสระ ยังไม่อยู่ในบังคับบัญชาของตน คงจะสามารถจัดการปราบปรามได้ จึงมิได้เข้าไปยุ่งเกี่ยวด้วย เป็นเหตุให้พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงพระวิตก เลยแนะให้แต่งตั้ง พระยาอนุชิตชาญไชย เป็นแม่ทัพบังคับบัญชาทางด้านเชียงใหม่ ตลอดจนกองทหารที่ยกขึ้นไปช่วย ให้อยู่ในอำนาจสิทธิขาดของผู้หนึ่งผู้ใดโดยเฉพาะ ดังสำเนาพระราชหัตถเลขาต่อไป

พระที่นั่งบรรณาคมสรณีย์

วันที่ ๒๘ สิงหาคม ๓๕ ร.ศ. ๑๒๑

ถึง กรมหลวงดำรงราชานุภาพ

พิเคราะห์ดูในโทรเลขพระยานริศร[๑] กับ พระยาอนุชิต[๒] เห็นหนักอยู่ข้างเชียงใหม่ถึงถาม หรือจะให้ขึ้นทางแม่ลี้ แต่ก็ควรเอาความตื่นหักออกเสียบ้าง

ส่วนข้างเค้าสนามเชียงใหม่นั้นไม่สู้จะรุกรน แต่ก็น่าจะเอากล้าที่กำลังกล้าเข้าหักเสียบ้าง เรื่องนี้น่าจะเอาให้ได้ความจริงว่ากำลังที่ยกไปพอที่จะปราบปรามหรือไม่ เพราะคนที่ยกไปนั้นเป็นทหารลาว ถึงนายเป็นไทยก็ดูปอดจะไม่สู้ดี เคยเห็นตัวอย่างที่นครลำปางมาเสียแล้ว ถ้าไปวิ่งกลับมาจะเสียร่องรอยเป็นอันมาก

---

(๑) พระยานริศรราชกิจ (สาย โชติกะเสถียร) ต่อมาเป็นพระยาวิสูตรสาครดิฐ

(๒) พระยาอนุชิตชาญไชย (สาย สิงหเสนี)

พระที่นั่งบรรณาคมสรณีย์

วันที่ ๑๑ ตุลาคม ร.ศ. ๑๒๑

ถึง กรมหลวงดำรงราชานุภาพ

ได้เห็นโทรเลขที่มีขึ้นไปถึงเจ้าพระยาสุรศักดิ์เรื่องทหาร ไม่ได้หารือว่าควรจะส่งเมื่อใด จะให้เข้าใจว่าควรสั่งให้ขึ้นไปเดี๋ยวนี้ทีเดียวฤๅยังจะรอไว้

อนึ่ง กองทหารที่ยกขึ้นไปเช่นพระสุรฤทธิ ไม่ปรากฏว่าอยู่ในบังคับพระยาอนุชิตฤๅพระยานริศรแน่ ดูพระยาอนุชิตก็เกี่ยงพระยานริศร ๆ ก็นิ่ง ๆ เป็นบาทโสโกอยู่ตามปรกติ ไม่มีผู้ใดจะรับผิดชอบ ซึ่งจะบอกข่าวคราวแลการคอมมิวนิสเกชันดูเหมือนจะไม่มีใครได้นึกเลย ข้าราชการที่เขาถือว่าเปนพลเรือนแท้เหนทหารเปนแมงป่อง จับมันปล่อยไปแล้ว จะไปข้างไหน ๆ ก็ตามทีมัน เช่นนี้เหนจะไม่เปนราชการ ถึงคนมากก็เหมือนน้อย ถ้ามอบให้อยู่ในบังคับพระยาอนุชิตทั้ง ๒ กองก็มอบให้ชัดเจน ถ้าพระยาอนุชิตอิดเอื้อนด้วยความรังเกียจเขาเรากับทหารอยู่ตามเคย ควรจะมอบให้เจ้าพระยาสุรศักดิ์บังคับการตลอดทั้ง ๓ กอง สั่งโดยโทรเลขถึงข้าหลวงให้ข้าหลวงส่งข่าวต่อไปได้ ถ้าพระยาอนุชิตเต็มใจที่จะบังคับบัญชาได้ก็เปนทางใกล้ขึ้น นี่ดูไม่มีใครพูดถึงทหารเลย มีแต่เจ้าพระยาสุรศักดิ์เพ้ออยู่คนเดียว แต่การอะไร ๆ ก็ไม่สู้มีใครบอกถึงเจ้าพระยาสุรศักดิ์ ถือว่ามีอำนาจอยู่เพียงแพร่แลน่าน ทั้งลำพูนก็บอกไปมณฑลๆ ก็นิ่ง บวมๆ ไม่เข้าใจว่าเปนอย่างไรไม่เหนว่าการปราบปรามผู้ร้าย คราวนี้จะเปนที่สำเร็จเรียบร้อยได้เร็ว ด้วยไม่มีผู้ใดรับผิดรับชอบ ที่เขียนหนังสือจู้จี้เช่นนี้ บางทีเธอจะได้รับความรำคาญ แต่เชื่อว่าความจริงเปนอยู่อย่างนี้ อีกหน่อยหนึ่ง จักได้ความร้อนใจจึงจะคิดเมื่อช้าเกินไปเสียแล้ว

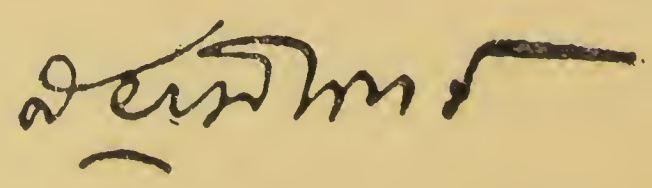

พระที่นั่งบรรณาคมสรณีย์

วันที่ ๑๒ ตุลาคม ร.ศ. ๑๒๑

ถึง กรมหลวงดำรงราชานุภาพ

โทรเลขพระยาไกรเพชร[๑] ว่าด้วยเรื่องรักษาเมืองเถิน ฉันเห็นว่าพระยาอนุชิตรู้แล้วว่าเพลงเล่นของพวกลาว แลพวกฝรั่งชายเมืองนครลำปางเป็นอย่างไร แต่ไม่พูดได้ถนัด ด้วยเหตุหลายประการ จึงมีความวิตกว่าจะเกิดหลอนกันขึ้นที่เมืองเถินอีกเช่นแต่ก่อน ความก็งาม จะเป็นเห็นว่าควรจะจัดการเมืองเถินให้เป็นหลักฐาน ในเวลานี้ไม่ปรากฏว่าผู้ใดเป็นผู้ราชการเมือง พระยากำแพงนั้นเป็นข้าหลวงส่งลำเลียง หรือเป็นข้าหลวงว่าการเมือง ควรจะให้มีข้าหลวงว่าการเมือง หรือมีผู้ว่าราชการเมืองที่บังคับการรับผิดชอบในหน้าที่จริง ๆ และมีกำลังพอที่จะปราบปรามคนร้ายผสมหลอกหลอนปล้นสะดมได้ด้วย

เรื่องนี้ฉันจะเป็นผู้วิตกเกินไปหรือประการใดไม่ทราบ เห็นว่าคนในพื้นเมืองรู้กำลังแข็งอ่อนหนักเบาของทางราชการเราแล้ว ถ้าเงี้ยวยกเข้ามาไม่ทันถึง ในเมืองก็จะฉกลักขโมยกันยุ่งไปหมด ทหารที่เกินออกไปทั้ง ๒ กอง ก็น่ากลัวจะไปหลงทางอยู่แห่งใด พวกเงี้ยวเดินหลีกเข้ามาเมืองนครลำปางสัก ๒๐ คนก็เห็นจะแตก เห็นว่าอานุภาพและเกียรติยศของบ้านเมืองตกอยู่ในปลายลิ้นของคนเสียแล้ว ถ้าเมืองนครลำปางเสียครั้งนี้แล้ว อำนาจของเมืองไทยซึ่งจะปรากฏต่อตาคนต่างประเทศจะเป็นที่เสื่อมเสียยิ่งนัก ถ้าพระยาอนุชิตเดินแต้มคูดี ๆ ใจคอกว้างขวางขึ้นอีกสักนิดหนึ่ง อย่าถือเขาถือเรานัก คนร้ายจะไม่กล้ากำเริบไปถึงไหนได้เลย

---

(๑) พระยาไกรเพชรรัตนสงคราม (แฉ่ บุนนาค)

พระยาอนุชิตชาญไชย ทำหน้าที่บัญชาการทั้งฝ่ายทหารและตำรวจ โดยฝ่ายตำรวจนั้น พระยาวาสุเทพ เจ้ากรมตำรวจได้บัญชาการเองที่แพร่ แต่ที่นครลำปาง พระยาอนุชิตชาญไชย ซึ่งมีตำแหน่งทั้งฝ่ายกองทัพบกและตำรวจบัญชาการเป็นแม่ทัพอยู่ ได้มีโทรเลขรายงานผลเกี่ยวกับหน้าที่ฝ่ายตำรวจดังสำเนา คือ.

ที่ ๔๑ ถึง วาสุเทพ

"ตำรวจและทหารถึงพะเยาแต่วันที่ ๑๕ ตุลาคม จับเงี้ยวได้ ๓ ฆ่า ๑"

อนุชิต

๒๐ ตุลาคม ๑๒๑

ด้วยความมักน้อยของพระยาอนุชิตชาญไชย และคงเกรงว่าจะควบคุมดูแลไม่ทั่วถึง เพราะต้องคุมทั้งทหารและตำรวจ ดังสำเนาโทรเลขที่แสดงอยู่นี้ ไม่พึงประสงค์การกุมอำนาจ จึงถูกทรงตำหนิและน้อยพระราชหฤทัย.

ทรงถ่ายหมู่ที่บ้านสุลต่านยะโฮ พระยามหามนตรี (พระยาอนุชิตชาญไชย)
ยืนอยู่ข้างหลัง ระหว่างสุลต่านและสมเด็จพระบรมราชินีนาถ

ทรงถ่ายที่บ้านจินเซียเล่งเชียง เศรษฐีเมืองสิงคโปร์ พระยามหามนตรี
(พระยาอนุชิตชาญไชย) ยืนถือกระเป๋าอยู่หลังสมเด็จพระบรมราชินีนาถ

พระที่นั่งไอสวรรยทิพยอาศน์
เกาะบางปะอิน

วันที่ ๒ พฤศจิกายน รัตนโกสินทรศก ๑๒๑

ถึง กรมหลวงดำรงราชานุภาพ

มีความยินดีที่ได้เหนสำนวนเจ้าราชภาติกวงษ์ ไม่ใช่กล้าและไม่ใช่มีปัญญาฉลาด ไม่ใช่ได้ราชการดีอย่างเจ้านครลำปาง เปนคนที่เลี้ยงได้แท้ ความปรากฏชัดว่าราชภาติกวงษ์เอง เปนนายตำรวจภูธร แต่ไม่ดีราคาตำรวจภูธรแพงเกินไป ฤๅถือว่าเปนน่าที่จำจะต้องแข่งกับทหารเช่นที่คาด เพราะฉะนั้นราชภาติกวงษ์จึงทำการกับกองทหารได้ดี

เรื่องผู้ร้ายฆ่านายแขวงเหนจะได้ปล่อยเสียแล้ว เหมือนกับผู้ร้ายในเมืองนครลำปางทั้งหมดด้วยกัน ถ้าจะขืนเชื่อกันไปก็เปลืองราชทรัพย์ค่าจ้างคนตีโทรเลขปรวด ๆ แปรด ๆ เอาตัวรอดได้ เมืองนครลำปางถ้าไม่มีพระยาอนุชิตนั่งอยู่แล้ว ยากที่จะเชื่อการอันใดว่าแน่นอนอย่างใด

แต่ข้างฝ่ายเชียงใหม่ดูเปนการสำคัญอยู่ เพราะโทรเลขที่ได้จากเมืองพม่าวันนี้เปนความชัดเจนว่าต่างพวก ๆ เชียงใหม่เปนผีซ้ำด้ำพลอย ถ้าไม่ตั้งการปกครองในเมืองเสียให้มั่นคง ปล่อยให้พวกลูนาติกแลปาราไลซิกปกครองอยู่เช่นนี้แล้ว ๓ ปี การในเมืองก็เหนจะไม่สำเร็จเรียบร้อยได้ คงจะต้องกู้เงิน

ใช้ ในส่วนผู้ร้ายนั้นไม่มีวิตกอันใด ความกล้าหาญแลสาตราอาวุธของผู้ร้ายคงเปนทำนองเดียวกันทั้งนั้น

ข้อซึ่งพระยาอนุชิตทักแม่ทัพน่าเจ้ามานั้นของเขาถูก ขานั้นคงจะไม่พ้นความรำคาญใจ กลัวจะเอาทหารไปกอดนอนเสียที่ท่าฟ้า ถ้าหากว่าทัพน่าเปนเช่นนั้น ทัพใหญ่เจ้าพระยาสุรศักดิ์กลัวจะไม่ได้ยก ถ้าหากเหนอ็ดอัดจริงกองทหารส่งขึ้นไปครั้งหลังถึงลำปางแล้ว ลำปางไม่มีเหตุอันใด ปล่อยให้ปดไปปดมาได้ ใช้ให้เปนผู้รักษาเมืองเชียงคำเหนจะรักษาตัวได้ แต่ที่จะใช้เปนกองตีเหนจะใช้ไม่ได้

ที่ว่านี้ว่าด้วยความแค้นอยู่หน่อยหนึ่ง แต่ว่าด้วยความเชื่อพระยาอนุชิตว่าใจคอเขามั่นคง กลัวจะไม่ได้รบมากกว่าความแค้น

อนึ่ง โทรเลขที่มีไปถึงกรมสรรพสิทธิแลเจ้าวัฒนานั้น เปนแต่บอกเรื่องที่เขารู้อยู่แล้วไปชิดคิดควรจะขอให้สืบสวนจำนวนพวกเงี้ยวมีมากน้อยเท่าใด แลเดินเหินไปมาอยู่อย่างไร บอกลงมาให้ทราบ จะได้ประโยชน์บ้าง

พระที่นั่งไอสวรรย์ทิพยอาศน์
เกาะบางปะอิน

วันที่ ๔ พฤศจิกายน ร.ศ. ๑๒๑

ถึง กรมหลวงดำรงราชานุภาพ

ความคิดเจ้าพระยาสุรศักดิ์จะรักษาเมืองน่านครั้งนี้เห็นจะคิดใหญ่เสียแล้ว น่าจะระวังลงมาจนถึงปากลายเมืองหุ่ง ด้วยกลัวกองทัพเมงกูนจะยกขึ้นตีหลังเมืองน่าน กลัวว่าไพร่พลเท่าไรจะไม่พอ ตามรายงานของตาหมอปริกว่าประชุมกันที่เมืองโก แล้วยกลงมาตั้งเชียงคำ ทำนองว่าเหมือนจะย้อนกลับเข้ามาตีก็เป็นความที่ลือกันมาแน่ทั้งนั้น ถ้าเจ้าพระยาสุรศักดิ์จะขึ้นไปป้องกันเมืองน่าน ทั้งทหารแลคนหัวเมืองจะยกได้ถึง ๑,๐๐๐ คนกว่าแล้ว ซึ่งว่าเมืองเชียงใหม่คนมากนั้นก็เป็นว่าตามชอบใจ ซึ่งจะไม่ให้ทหารไปเชียงใหม่ทั้งกองพันนั้น เห็นว่าจะเป็นที่ขัดข้องมาก ดูเจ้าพระยาสุรศักดิ์ก็ดี พระยาดัษกรก็ดี ต้องการแต่ทหารให้มากอย่างเดียว ไม่ต้องคิดถึงทางอื่น ฉันเชื่อว่าวิธีรบแลความกล้าหาญอย่างเข้าตีเมืองนครลำปางเป็นเต็มผีมือ ถ้าจะเอาทหารราบไปจุกไว้แห่งละ ๔๐ คน ๕๐ คน เป็นแผ่นดินสุริยามรินทร์รับพม่าใจไม่รักเลย รู้ว่ามันประชุมที่เชียงคำ ก็ตรงขึ้นไปตีเชียงคำกระจายกำลังให้แตกกันออกเสีย ถึงกองทัพข้างปากลายจะมีอยู่จริง ความคิดก็จะอ่อนลงโดยว่าจะเข้ามาตีเมืองน่าน เจ้าพระยาสุรศักดิ์ยกทุ่มเทหนักไปก็คงแตก แต่ทางเชียงใหม่ไม่มีกองอื่น นอกจากกองพระยาอนุชิตซึ่งจะรับประทะประทังได้เลย ซึ่งเธอตอบเรื่องพระยา

ดัษกรขอให้พระสุรฤทธิ์ทิ้งการมาช่วย แลเรื่องชำระทหารยิงชาวบ้านนั้นชอบแล้ว คำตอบเรื่องน้อยเทพวงศ์แลบัวไหลนั้นดีนัก ขอให้คอยเตือนอย่าให้เปลี่ยนความคิดใหม่ๆ ร่ำไป โทรเลขเชียงใหม่ที่ต้องสอบถามไปนั้นดี แต่ข้าหลวงของเราปราศจากสติไม่รู้จักใจความแลพลความ เมื่อถูกบีบใครเลยจะเชื่อว่าไม่เจ็บ ยังบอกพิไรไปได้เป็นหนักเป็นหนา แต่เรื่องซางอ้อเห็นเป็นพลความไปเสีย

ร่างโทรเลขที่จะมีไปถึงพระยาอนุชิต เป็นคำสั่งเรื่องกองพระสุรฤทธิ์นั้นชอบแล้วให้มีไป

เรื่องชื่อพระยาไล แปลออกว่าเป็นพญาลานนั้นถูกแล้ว ที่สั่งไปให้ทำค้นเคยกันไว้นั้นดี เว้นแต่ไม่ควรจะทำเป็นพวกเดียวกันแท้ คือถึงส่งข่าวนัดหมายบอกกำหนดสู้รบหรือบอกกำลัง เพราะอ้ายพญาลายนี้ อาจจะเป็นหัวขโมยเหมือนกันก็ได้ เพราะเมืองชายแดนเหล่านี้ คนที่แข็งแรงก็เป็นหัวหน้าขโมย

อนึ่ง ในโทรเลขเชียงใหม่ว่า พญาศรีสองเมืองเจ้ยวเกี่ยวข้องด้วย ได้สังเกตหรือไม่ ตรงกันกับโทรเลขอังกฤษเมืองพม่า ไม่ใช่พญาอะไรที่พระยานริศรก็เห็นจะไม่รู้เค้าสนามคงไม่บอก พระยานริศคงไม่ถาม ควรจะขะยิกขยีถามเมืองเชียงใหม่ว่าพญาศรีสองเมืองเจ้ยวที่กล่าวในโทรเลขที่ ๕๗ นั้น เป็นคนฝ่ายเราหรือคนฝ่ายเชียงตุง คนเดียวกันกับที่เป็นเจ้าเมืองยวมหรือคนอื่น

พระที่นั่งไอสวรรย์ทิพยอาศน์
เกาะบางปะอิน

วันที่ ๑๒ พฤศจิกายน ร.ศ. ๑๒๑

ถึง กรมหลวงดำรงราชานุภาพ

หนังสือหลุยเลโนวินที่มีมานั้น เป็นการชอบกลมาก สงสัยว่าในการที่เจ้าหนี้ประพฤติครั้งก่อนเป็นที่ขัดขวางกันกับพวกฝรั่งกันเองบ้าง แต่คงจะเป็นพอแลหายกันเพียงชั้น ม. แบกเกตตักเตือน จึงได้เป็นอันนิ่งหายเงียบไปคราวหนึ่ง ข้อที่มารับอาสาทำการของเราครั้งนี้ ใช่จะเห็นแก่ลาภแลยศอันจะได้ตรง ๆ จากเรา ถ้าไม่ปรารถนาร้ายต่อเรา ก็ปรารถนาจะหาประโยชน์ให้ยิ่งขึ้นในทางบ่าไม้ ทำนองความคิดอ่านทั้งปวงนั้น ก็จะลงรอยกับ ม. แบกเกตหรือฝรั่งทั้งปวง คือจัดการประนีประนอมในระหว่างเรากับเจ้ยว การที่ถามขึ้นไปถึงพระยานริศรให้ออกความเห็นนั้น เห็นจะยากที่จะได้ความเห็นจากพระยานริศร เพราะพระยานริศรไม่อยากพูดให้กระทบกระเทือนผู้ใด แต่ความเห็นพระยานริศรโดยทางอ้อมนั้น ได้ทราบแล้วโดยโทรเลขที่มาถึงพระยาอุไทยว่าเลโนวินเป็นน้ำหนึ่งใจเดียวกันกับเจ้านคร ถ้าเจ้านครรู้อะไรเป็นรู้ถึงเลโนวิน ถ้าเลโนวินรู้อะไรเป็นรู้ถึงแบกเกต เห็นจริงอยู่คำเดียวแต่ที่ว่าห้างบอมเบเป็นพวกเจ้ยว แต่ความชั้นนั้นเป็นอันยังจับเหตุผลอะไรไม่ได้ ส่าย ๆ อยู่เปล่า ๆ ครั้งนี้ได้เรื่องเท่าฟ้าแล้วเห็นจะเปลี่ยนเรื่องหมด คงจะมาเป็นพายุบุแคมยิ่งกว่า

ที่เราจะคาดเห็นได้ ในการที่จะเล่นกับพวกบ่าไม้ต้องขอเตือนให้ระวังจงมาก การที่เมืองพม่าเป็นศึกแลเสียเมืองก็เพราะบ่าไม้

พระยาอนุชิตนั้น คงจะรู้การมากแต่ไม่กล้าพูด ความเกลียดฝรั่งของพระยาอนุชิตมีมากก็จริง แต่ความเห็น ๆ จะไม่ผิดไปหมดทีเดียว

เรื่องถวายของหยุม ๆ หยิม ๆ เช่น อานม้า อานลา ให้สงสัยว่าจะยังเกณฑ์กันเรื่อยอยู่เสมอ ด้วยความเข้าใจว่าเราไม่อยากออกเงินใช้อะไร ถ้าได้ของถวายเสียก็เป็นถูกใจ เช่นข้าหลวงแต่ก่อนได้เคยทำมา การที่เกิดเหตุครั้งนี้ก็เพราะโลภมากลาภหาย ไปเก็บเงินหยุม ๆ หยิม ๆ มีแต่จะเอาอย่างเดียว คนจึงได้พากันเดือดร้อนไปหมด ความรู้สึกในใจเจ้าลาวหรือพวกลาวคงเป็นเช่นนี้

รูปพระยามหามนตรี (พระยาอนุชิตชาญไชย)
เมื่อคราวตามเสด็จถึงสิงคโปร์ แถวที่ ๒ จากขวา

นายพลตรี พระยาอนุชิตชาญไชย (สาย สิงหเสนี)

ต่อมาถึง พ.ศ. ๒๔๔๙ ทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ ให้พระยาอนุชิตชาญไชย เป็นตำแหน่งองค์มนตรีในกรรมการศาลฎีกาด้วยผู้หนึ่ง

ข้อความในเรื่องประวัติของพระยาอนุชิตชาญไชยที่ได้กล่าวมา เป็นส่วนที่ได้รับราชการแผ่นดิน ยังมีอีกส่วนหนึ่งที่รับราชการในพระองค์พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ก็ได้สนองพระเดชพระคุณมาตลอดเวลาช้านานด้วยพระยาอนุชิตชาญไชยอยู่ในผู้ซึ่งทรงคุ้นเคยสนิทชิดชอบพระราชอัชยาศรัย เป็นที่ทรงไว้วางพระราชหฤทัย จึงทรงเลือกเป็นราชองครักษ์ ตั้งแต่ยังเป็นพระราชวรินทร์ ได้มีหน้าที่ตามเสด็จประพาศเป็นเนืองนิจ มาถึงสมัยเมื่อเป็นที่พระยามหามนตรี แลพระยาอนุชิตชาญไชยนั้น มักโปรด ฯ ให้เป็นผู้ใหญ่กำกับกระบวรพระประเทียบในเวลาเสด็จประพาศด้วยผู้หนึ่ง เพราะฉะนั้น เมื่อทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ พระราชทานพระบรมราชานุญาตให้เจ้าดารารัศมีพระราชชายา ขึ้นไปเยี่ยมญาติ ณ เมืองเชียงใหม่ อันเป็นครั้งแรกที่กระบวนพระประเทียบจะได้ไปทางไกลถึงปานนั้น จึงโปรด ฯ ให้พระยาอนุชิตชาญไชยเป็นหัวหน้ากำกับกระบวนขึ้นไปในครั้งนั้น ก็สามารถรักษาการเรียบร้อยตลอดจนกลับคืนมาถึงกรุงเทพ ฯ

ข้อความต่อไปนี้ ได้คัดมาจากหนังสืองานอนุสรณ์ ถวายแด่ พระราชชายา เจ้าดารารัศมีในรัชกาลที่ ๕ ความว่า

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวได้พระราชทานพระบรมราชานุญาต และได้ทรงพระมหากรุณาโปรดเกล้า ฯ ให้สถาปนาพระอิศริยศเจ้าดารารัศมีจากตำแหน่งเจ้าจอมมารดา ขึ้นเป็นพระราชชายาในพระองค์ ทั้งยังได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ ให้มีสนมกรมวัง พระตำรวจ คุณท้าว เฒ่าแก่ จ่า โขลน ตามเสด็จ และพระราชทานวอช่อพ้า พระกลดเป็นพระเกียรติยศ ทรงพระกรุณา

โปรดเกล้า ฯ ให้พระตำรวจเอก พระยาอนุชิตชาญไชย (สาย สิงหเสนี) เป็นพระอภิบาลควบคุมดูแลกำกับการทั่วไป.

วันที่ ๑๒ กุมภาพันธ์ พ.ศ. ๒๔๕๑ พระราชชายาเจ้าดารารัศมี เสด็จขึ้นรถไฟที่สถานีสามเสน พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้เสด็จไปส่งถึงสถานีรถไฟสามเสน รถไฟหมดเพียงปากน้ำโพ จากปากน้ำโพก็ประทับเรือพระที่นั่งเก๋งประพาส ซึ่งมีเรือ แม่ปะสีดอ ชะล่า กว่า ๕๐ ลำ ตามกระบวนเสด็จ

ข้าพเจ้าได้เห็นรูปภาพ กระบวนเรือเสด็จ ซึ่งท่านบิดาได้ให้ช่างเขียนๆ ไว้ เพื่อแสดงความเคารพสักการะในพระองค์ท่าน เรือนั้นติดธงเครื่องหมายรูปช้าง ล่องอยู่ในแม่น้ำอันกว้างใหญ่ ใส่กรอบมุข (รูปนี้ดูเหมือนจะตกไปอยู่กับทันตแพทย์ชิ้นพร สิงหเสนี ผู้เป็นหลานปู่)

พระราชชายาเจ้าดารารัศมี เสด็จถึงนครเชียงใหม่ เมื่อวันที่ ๗ เมษายน พ.ศ. ๒๔๕๒ ประทับอยู่ ณ นครเชียงใหม่ได้ไม่นานนัก พระราชชายาเจ้าดารารัศมีได้เสด็จไปเยี่ยมเจ้าผู้ครองนครลำพูน เจ้าผู้ครองนครลำปาง พระประยูรญาติและประชาชนในจังหวัดนั้น ๆ แล้วจึงได้เสด็จกลับกรุงเทพ ฯ เมื่อวันที่ ๑๑ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๔๕๒

ถึงรัชกาลปัจจุบันนี้ (รัชกาลที่ ๖ สมเด็จพระมหาธีรราชเจ้า) เมื่อทรงจัดระเบียบกรมพระตำรวจ ทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ ให้พระยาอนุชิตชาญไชย มียศเป็นพระตำรวจเอกและเป็นตำแหน่งสมุหพระตำรวจ ได้รับพระราชทานเหรียญรัตนาภรณ์ชั้นที่ ๓ แล้วเลื่อนขึ้นเป็นชั้นที่ ๒ กับทั้งเข็มอักษรพระนามชั้นที่ ๑ ประดับเพ็ชร์ โดยเป็นผู้ซึ่งชอบพระอัธยาศรัย ทรงพระกรุณามาแต่ในรัชกาลก่อน อนึ่ง เมื่อทรงตั้งคณะเสือป่า พระยาอนุชิตชาญไชยอายุมากอยู่แล้ว สมัครเข้าเป็นสมาชิก ทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ ตั้งให้เป็นนายหมู่ แล้วเลื่อนขึ้นเป็นนายหมวดตรีในกรมเสือป่าหลวงด้วย

เมื่อพระยาอนุชิตชาญไชย รับราชการในรัชกาลที่ ๕ มีบำเหน็จความชอบได้รับพระราชทานเครื่องราชอิศริยาภรณ์ต่าง ๆ หลายชั้นเป็นลำดับมา จะพรรณาแต่ชั้นสูงสุดที่ได้รับพระราชทาน คือ

เครื่องราชอิศริยาภรณ์ช้างเผือก ชั้นที่ ๑

มงกุฎสยาม ชั้นที่ ๑

จุลจอมเกล้า ชั้นที่ ๒ พิเศษ

เหรียญดุษฎีมาลา เข็มราชการแผ่นดิน และเข็มราชการในพระองค์

เหรียญรัตนาภรณ์ ชั้นที่ ๓ รัชกาลที่ ๖ ทรงพระราชทานเลื่อนขึ้นเป็นชั้นที่ ๒

เหรียญปราบฮ่อ เหรียญจักรมาลา และเหรียญการพระราชพิธีที่ได้รับพระราชทานโดยบันดาศักดิ์อีกหลายอย่าง

พระยาอนุชิตชาญไชย ได้รับราชการประจำหน้าที่ในตำแหน่งต่าง ๆ ตั้งแต่เป็นพลทหารมหาดเล็ก จนเป็นสมุหพระตำรวจ ตลอดมารวมเวลา ๔๕ ปี ถึง พ.ศ. ๒๔๕๘ เกิดอาการป่วยเจ็บเรื้อรัง ไม่สามารถจะรับราชการประจำหน้าที่ได้ จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ พระราชทานเบี้ยบำนาญแต่นั้นมาจนตลอดอายุ

พระยาอนุชิต ฯ กับคุณหญิงเชย อยู่ด้วยกันมาโดยสวัสดิภาพ นับตั้งแต่ พ.ศ. ๒๔๑๙ เมื่อแต่งงานวิวาหมงคลครั้งนั้น พระยาอนุชิต ฯ ยังเป็นที่ นายสรพลเรืองเดช ในกรมทหารมหาดเล็ก อยู่ด้วยกันมามีบุตรธิดา ๓ คน คือ คุณหญิงสำลี ยมาภัยพงศ์พิพัฒน์ นางสาวสำรวล สิงหเสนี และพระยาบุรีนวราษฐ์ (ชวน สิงหเสนี) คุณหญิงเชย ได้ปกครองบ้านเรือนเลี้ยงบุตรธิดาและบริวารชน ช่วยภาระธุระของสามีตามหน้าที่แม่เจ้าเรือนโดยธรรมจรรยาสามารถ เป็นเหตุให้เจริญสุขสมบูรณ์มาด้วยกันกับสามีโดยลำดับ จนถึงได้เป็น

คุณหญิง มีบันดาศักดิ์ รับพระราชทานเครื่องราชอิศริยาภรณ์จุลจอมเกล้า ชั้นที่ ๓ เมื่อรัชกาลที่ ๕ อยู่ด้วยกันมาจนอายุล่วงเข้าเขตปั่จฉิมวัยด้วยกัน คุณหญิงเชย เจ็บป่วยเรื้อรังพอได้บำเพ็ญการกุศลฉลองอายุครบ ๖๐ ทัศแล้ว ก็ถึงแก่กรรมเมื่อ ๒๘ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๔๖๑ พระยาอนุชิตฯ รักษาศพไว้ที่บ้านหวังจะรอพระยาบุรีนวราษฐ ผู้เป็นบุตรใหญ่ ซึ่งไปราชการ ณ ประเทศยุโรป กลับมาเมื่อไรจะช่วยกันปลงศพ ครั้นล่วงเวลามาได้ ๒ ปี พระยาอนุชิตฯ ป่วยเป็นปั่จจุบันถึงอนิจกรรมลง เมื่อวันที่ ๖ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๔๖๓ คำนวณอายุได้ ๖๕ ปี ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ พระราชทานโกษฐแปดเหลี่ยมประดับศพเป็นเกียรติยศพิเศษเสมอเจ้าพระยาชั้นรองเสนาบดี โดยทรงพระราชดำริห์ว่า เป็นข้าราชการผู้ใหญ่ ซึ่งได้มีบำเหน็จความชอบมามากแต่หนหลัง

ครั้นถึง พ.ศ. ๒๔๖๕ พระยาบุรีนวราษฐ มีโอกาศในหน้าที่ราชการจึงขอพระราชทานพระบรมราชานุญาตกลับมาจัดการปลงศพบิดามารดา ก็ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ตามประสงค์ ทรงพระอนุสรณ์คำนึงถึงความชอบของพระยาอนุชิตชาญไชย แลพระยาบุรีนวราษฐ ทั้งความสามิภักดิ์ของคุณหญิงเชยอนุชิตชาญไชย ซึ่งได้สนองพระเดชพระคุณมาโดยจงรักภักดีต่อใต้ฝ่าละอองธุลีพระบาทมาเป็นนิจ จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ พระราชทานเกียรติยศพิเศษในการศพ คือพระราชทานพระบรมราชานุญาตให้สร้างเมรุปลงศพ ณ ที่สุสานวัดเทพศิรินทราวาศ อันเป็นที่สำหรับทำพระเมรุเจ้านายฤาเฉพาะศพผู้ซึ่งทรงยกย่องเกียรติยศนั้น แลพระราชทานโกษฐประดับศพคุณหญิงเชยอนุชิตชาญไชยอย่างศพมารดาเสนาบดีให้เป็นเกียรติแก่พระยาบุรีนวราษฐผู้เป็นบุตร ทั้งทรงแสดงพระราชประสงค์จะเสด็จไปพระราชทานเพลิงศพทั้งสองในวันที่ ๑๓ ธันวาคม เวลาบ่ายนั้นด้วย

ตำราทำขนมหวาน

ของ

ร้าน "สุริยา"

ตำราทำขนมหวานร้าน "สุริยา"

ด้วยร้านสุริยา ซึ่งตั้งอยู่ที่ถนนสุขุมวิท ตรงข้ามซอยอารี (ซอยที่ ๒๖) ตั้งแต่ยังเป็นร้านไม้ชั้นเดียวเล็ก ๆ โดยได้เริ่มกิจการขายขนมหวาน มาเป็นเวลาช้านานกว่า ๒๐ ปีแล้ว ขนมที่นิยมชมชอบของบรรดาท่านที่มาอุดหนุนมากที่สุด ได้แก่ ทองเอก ทองหยิบ ขนมชั้น ขนมเบี่ยกปูน และเมื่อถึงหน้าข้าวเหนียวมะม่วง ข้าวเหนียวมูลของร้าน ก็ขายดีเป็นที่สุด จากบรรดาขนมที่มีผู้นิยมชมชอบนี้ คุณสมุน ผู้ล่วงลับไปแล้ว ได้จดไว้แต่เพียงบางอย่าง และได้นำตำราที่คุณสมุนได้เขียนไว้ มาลงในรายการต้น ๆ แล้ว ทั้งนี้เพื่อเป็นอนุสรณ์ระลึกถึงความดีของเธอ

ขนมเบี่ยกปูน

เครื่องปรุง แช่ข้าวสารเจ้า ๑ ลิตรครึ่งทิ้งไว้ ๑ คืน น้ำตาลปี๊บ ๔ กก. ครึ่ง แป้งมัน ๔ ขีด แป้งท้าวยายม่อม ๑ กก. (ถ้าจะทำสีดำ ก็ใช้กาบมะพร้าวเผาไฟ ถ้าจะทำสีเขียวก็ใช้ใบเตยหอม)

วิธีทำ นำข้าวสารที่แช่ไว้แล้วมาโม่กับน้ำปูนใส แล้วนำส่วนผสมทั้งหมดลงไปรวมกับแป้งที่โม่ แล้วนำมากรองด้วยผ้าขาวบาง กาบมะพร้าวเมื่อเผาไฟแล้วให้นำมากรอง แล้วจึงเอาลงผสมไปในแป้ง ใส่กระทะลงกวนจนเหนียวที่สุดและเห็นว่าใช้ได้ ส่วนที่ให้นี้จะทำได้ประมาณ ๓ ถาด

ขนมบ้าบิ่น

เครื่องปรุง มะพร้าวขูดชนิดขาวประมาณ ๑½ กก. น้ำตาลทรายขาว ๑½ กก. แป้งข้าวเหนียวโม่ทับน้ำแล้ว ๑ กก.

วิธีทำ เอาแป้งมานวดกับมะพร้าวขาว แล้วใส่น้ำตาลทรายลงไปผสมด้วยให้เข้ากันดี เมื่อเห็นว่าน้ำตาลทรายละลายดีแล้ว จึงนำใส่ลงในถาดที่ทาน้ำมันพืชไว้แล้ว นำเข้าเตาอบ ใช้ทั้งไฟล่างและไฟบน เมื่อเห็นว่าขนมสุกดีแล้วจึงนำออก

ขนมทองเอก

เครื่องปรุง ไข่เป็ด ๔๕ ฟอง ใช้แต่ไข่แดง น้ำตาลทรายขาว ๒ กก. ๒ ขีด แป้งหมี่ ๗ ขีดเกินได้ไม่ให้ถึง ๘ ขีด มะพร้าวขาว ๔ ขีด

วิธีทำ เอามะพร้าว ๔ ขีดมาคั้นเอาหัวกะทิให้ข้น ๆ ให้ได้ปริมาณ ๒ ชามแกง แล้วเอากะทิมาผสมแป้งนวดก่อน โดยค่อย ๆ ใส่กะทิลงไปทีละน้อย นวดให้แป้งเข้ากันดี เมื่อเข้าดีจริง ๆ แล้วจึงนำไข่แดงมาใส่ เมื่อใส่ไข่แดงก็ต้องขยำให้ทั่ว แล้วจึงใส่น้ำตาลทรายทีหลัง ขยำให้เข้ากันดีเช่นเดียวกัน แล้วจึงนำลงใส่ในกระทะตั้งบนเตาที่ใช้ไฟแต่น้อยขนาดรุมแกง ไม่ใช่อุ่นแกง (อุ่นไฟแรงมากกว่ารุม รุมถ่านนิดเดียวเท่านั้น) ถ่านกะดูก้อนขนาด ๒ นิ้วมือ ๖–๗ ก้อนก็พอ เมื่อนำขึ้นตั้งบนเตาแล้ว จะต้องนั่งกวนไปเรื่อย ๆ ประมาณว่าจะต้องใช้เวลากวนอย่างเร็ว ๑ ชั่วโมงครึ่ง ขณะกวนควรเติมถ่านไฟ ๒–๓ ก้อน ทุกครึ่งชั่วโมง กะดูว่าอีกประมาณ ๑๐–๑๕ นาทีจะใช้ได้ก็ควรเติมถ่านอีกครั้ง เมื่อกวนไปจนของที่กวนจับขอบกระทะมากและข้นขึ้น ก็เอาลงมากวน

ข้างล่าง เวลากวนข้างล่างอย่างน้อยจะต้องช่วยกัน ๓–๔ คน กวนไปเรื่อย ๆ ราว ๑ ชั่วโมง จนของรวมตัวตามพายหมด ไม่ติดกระทะ จึงจะใช้ได้ แต่ถ้ากวนข้างล่าง ๑ ชั่วโมงแล้ว ของที่ลงกวนนั้นยังรวมตัวได้ไม่หมด ยังติดกระทะอยู่ ก็ควรเอาขึ้นตั้งบนเตาไฟอีกครั้ง แต่ในการกวนครั้งนี้จะต้องใช้คนที่แข็งแรงกวน กับจะต้องหาคนช่วยจับกระทะด้วย พยายามอย่าให้ของที่กวนนั้นไหม้ กวนบนเตาสัก ๑๐ นาทีถึง ๑๕ นาที แล้วจึงนำลงมากวนข้างล่างอีก กวนให้ของรวมตัวให้หมดไม่ติดกระทะจนตามพายไปทั้งหมด ก็เป็นอันว่าใช้ได้ นำออกจากกระทะ ใส่ในภาชนะที่จัดไว้แล้วจึงนำมาใส่ในพิมพ์ไม้อัดจนเต็มพิมพ์ แล้วจึงเคาะโขกเอาออกจากพิมพ์ กระทะหนึ่งจะได้ทองเอกประมาณ ๓๗๐ ถึง ๔๐๐ ตัว

ขนมชั้น

เครื่องปรุง ใช้มะพร้าวขูดชนิดขาว ๑ กก. แป้งท้าว ๗ ขีด แป้งมัน ๑ ขีด แป้งข้าวเจ้า ๒ ขีด น้ำตาลทรายชนิดขาว ๑ กิโล สีครั่ง

วิธีทำ เอามะพร้าวมาคั้นเอาหัวกะทิข้น ๆ อย่าลืมเอาหางกะทิไว้ด้วย แล้วจึงเอาส่วนแป้งและน้ำตาลลงผสมกัน ให้เข้ากันดีจนน้ำตาลละลายหมด แล้วนำมากรองด้วยผ้าขาวบาง กะดูว่า ส่วนผสมทั้งหมดนี้จะได้ประมาณไม่น้อยกว่า ๑๐ ชามแบ่ง แล้วเอามาแบ่งใส่สีตามต้องการ ๕ ชาม เวลานำขึ้นนึ่งให้คนแป้งใส่ลงในถาด เริ่มสีขาวก่อน ๒ ชามแบ่ง คะเนเมื่อนึ่งแป้งสุกชั้นหนึ่ง แล้วจึงใส่ชั้นที่มีสีลงไปในถาดอีก ๑ ชาม สลับกันเรื่อยไปจนได้ ๘ ชั้นหรือ ๘ ชามแบ่ง แป้งที่เหลือชั้นบนนี้จะเหลืออยู่ที่เป็นสี ๒ ชามแบ่ง ให้เทลงใส่ให้หมดทั้ง ๒ ชาม นึ่งจนสุกจึงใช้ได้

ข้าวเหนียวแก้ว

เครื่องปรุง ใช้ข้าวเหนียวแช่ ๑$\frac{๑}{๒}$ ลิตร แช่นานประมาณ $\frac{๑}{๒}$ ชั่วโมง แล้วนำมานึ่งให้สุกจนทั่ว แล้วเอาลงผึ่งไว้ มะพร้าวชนิดขาว ๑$\frac{๑}{๒}$ กก. น้ำตาลทราย ๑$\frac{๑}{๒}$ กก.

วิธีทำ เอามะพร้าวมาคั้นเอาแต่หัวข้น ๆ ลงผสมกับน้ำตาลทรายให้ละลายดีแล้ว จึงกรองด้วยผ้าขาวบาง เสร็จแล้วเอาขึ้นตั้งไฟให้เดือดจนเป็นยางมะตูม จึงเอาข้าวเหนียวที่ผึ่งไว้จนเย็นแล้วใส่ลงไป กวนต่อไปจนข้าวเหนียวกับน้ำตาลเข้ากันดีแล้วจึงเอาลง ส่วนจะทำสีใดบ้าง ก็จัดแบ่งใส่สีเอาตามใจชอบ

ขนมหยกมณี

เครื่องปรุง ใช้สาคูเม็ดเล็กประมาณ $\frac{๑}{๒}$ กก. น้ำตาลทราย ๑ กก. มะพร้าวขาว $\frac{๑}{๒}$ กก. ใบเตยหอมประมาณ ๑๐ ใบโต ๆ

วิธีทำ เอามะพร้าวขูดชนิดขาวขึ้นนึ่งในลังถึง นึ่งประมาณ ๒๐ นาที สาคูเม็ดเล็กเอามาซาวล้างน้ำทิ้งให้สะอาด แล้วเอาใส่กระชอนผึ่งไว้ให้น้ำตก ใบเตยนำมาหั่นใส่ในครกโขลกจนละเอียด แล้วเอามาคั้นกับน้ำกรองให้สะอาด เอาน้ำใบเตยละลายกับน้ำตาลทรายแล้วนำขึ้นตั้งไฟใส่สาคูลงไปกวนจนข้น กะดูว่าพอจะปั้นได้แล้ว นำลงมาปั้นเป็นลูก ๆ คลุกกับมะพร้าวที่นึ่งแล้ว

ขนมหน้านวล (ขนมเรือ)

เครื่องปรุง ใช้ไข่เฉพาะไข่แดง ๑ ถ้วยตวง น้ำตาลทรายขาวละเอียด ๑ ถ้วยตวง แป้งสาลีอย่างดี $\frac{๑}{๔}$ ถ้วยตวง น้ำมันหมูเจียวใหม่ ๆ เล็กน้อยสำหรับ

ทาพิมพ์ มะพร้าวขูดเป็นฝอยยาว ๆ แบบที่รับประทานกับขนมเบี่ยกปู่นพอสมควร

วิธีทำ เอาไข่แดงใส่ลงในชามโคม ตีให้ขึ้นฟูดีแล้ว จึงเติมน้ำตาลทรายลงไปเคล้าให้ทั่ว ตีต่อไปจนขึ้นฟูดีแล้ว จะมีสีนวลพักรอไว้ เอาพิมพ์ทองเหลืองแบบต่าง ๆ มาเช็ดให้สะอาด แล้วใช้น้ำมันหมูหรือน้ำมันพืชมาทาพิมพ์ให้ทั่วเอาเข้าเตาอบ ให้พิมพ์ร้อนทั่วกันดีแล้ว เอาออกมาพักรอไว้ รีบผสมแป้งสาลีลงไปในชามไข่และน้ำตาล คลุกเคล้าให้เข้ากันดี แล้วตักหยอดลงในพิมพ์ที่ยังร้อนอยู่ กะประมาณค่อนพิมพ์ อย่าใส่ให้เต็ม เพราะเมื่อขนมสุกจะฟูล้นออกมาหมด เมื่อตักหยอดใส่พิมพ์แล้ว เอาเข้าเตาอบ โดยไม่ต้องใช้ไฟบน เพราะเราต้องการให้หน้าขาวนวล พอสุกแล้วเอาออกมาเคาะเอาขนมออกใส่ขวดโหล จนหมดแป้ง ใช้รับประทานกับมะพร้าวขูดก็ได้

ฝอยทอง

เครื่องปรุง น้ำตาลทรายขาว ๑ กก. ไข่เป็ด ๑๕ ฟอง

วิธีทำ ล้างไข่ให้สะอาด ต่อยทางด้านแหลมให้แตก แล้วรีบเทเอาไข่แดงออกโดยเร็ว หงายเปลือกขึ้นจะเหลือน้ำไข่ขาวใส ๆ ที่เปลือก ซึ่งเรียกว่าน้ำค้างไข่ เอาเทลงใส่ชามไว้ต่างหาก เมื่อต่อยไข่แยกไข่แดงออกจนครบจำนวนแล้ว นำไข่แดงใส่ผ้าขาวบางบีบคั้นไปจนหมด แล้วเอาน้ำค้างไข่มาคนร่วมกับไข่แดงโดยไม่ต้องตี ต่อจากนั้นก็หาใบตองมาทำกรวย ให้ทางปลายกรวยเล็ก ๆ (หรือจะใช้กรวยทองเหลืองที่ทำขายก็ได้) ตั้งกระทะเอาน้ำตาลละลายในน้ำพอควร กรองด้วยผ้าขาวบางเพื่อให้น้ำตาลสะอาด แล้วจึงเคี่ยว

ต่อไปให้เป็นยางมะตูมอ่อน ๆ ตักไข่ใส่ลงในกรวยโรยไปในน้ำเชื่อมที่เดือดรอบ ๆ กระทะ โดยโรยให้เป็นวงกลม พอไข่สุกดีแล้ว ใช้ไม้ปลายแหลมช้อนรวบขึ้นให้เป็นแพ ส่ายไปมาให้เส้นรวมตัวกัน แล้วใช้ไม้อีกอันช่วยพับจับใส่จาน

ทองหยิบ

เครื่องปรุง น้ำตาลทรายขาว ๑ กก. ไข่เป็ด ๑๕ ฟอง (ถ้าต้องการกลิ่นหอม ให้เอาน้ำอบดอกมะลิสดมาละลายกับน้ำตาล)

วิธีทำ ต่อยไข่ แยกไข่ขาวไข่แดงไว้ต่างหากไม่รวมกัน นำเอาไข่แดงมากรองด้วยผ้าขาวบางบีบไข่จนหมด แล้วนำเอามาตีให้ขึ้น เอาน้ำตาลทรายละลายกับน้ำที่ลอยด้วยดอกมะลิ นำมากรองด้วยผ้าขาวบาง เมื่อน้ำตาลสะอาดดีแล้ว จึงใส่กระทะเคี่ยวให้เป็นยางมะตูม จึงยกกระทะลงจากเตา ตักไข่หยอดลงไปในน้ำตาลบนกระทะ ประมาณ ๑ ช้อนกาแฟ ไข่จะแผ่ออกเป็นแผ่นกลม ๆ ให้ตักไข่หยอดลงไปในกระทะจนเต็ม แล้วยกขึ้นตั้งไฟให้เดือดจนไข่สุก เมื่อไข่สุกดีแล้ว ใช้ทัพพีตักไข่ช้อนขึ้นใส่จานไว้ เมื่อเย็นพอจับได้ จึงหยิบจัดกลีบ ใส่ลงในถ้วยทองหยิบ จะหยิบให้เป็น ๕–๗ กลีบก็ตามแต่ใจชอบ

ทองหยอด

เครื่องปรุง ไข่เป็ด ๑๕ ฟอง น้ำตาลทรายขาว ๑ กก.

วิธีทำ ทำเช่นเดียวกับทำทองหยิบ เมื่อตีไข่ขึ้นดีแล้ว นำไข่ใส่ชามแบ่ง ไข่ที่ตีแล้ว ๑ ชาม ใช้แป้งทองหยอดใส่ลงไปด้วยประมาณ ๒ ช้อนโต๊ะ

ปาด เคล้าแป้งกับไข่ให้เข้ากันให้ทั่ว น้ำตาลเมื่อละลายกับน้ำและกรองให้สะอาดแล้ว ยกขึ้นตั้งบนเตาไฟเชื่อมไปจนข้น แล้วนำไข่ที่เคล้ากับแป้งเข้ากันดีแล้ว ใช้น้ิวจุ่มตักปาดลงใส่ในกระทะที่น้ำตาลกำลังเดือดๆ พอเต็มกระทะ รอดูจนไข่สุกดี แล้วจึงใช้ทัพพีรูตักขึ้นใส่แช่ลงในน้ำเชื่อมเย็นที่เชื่อมเตรียมไว้

ขนมโสมนัส (หรือโคมนัส)

เครื่องปรุง ใช้มะพร้าวขูดชนิดขาวประมาณ ๓ ขีด น้ำตาลทรายขาวชนิดละเอียดที่สุดประมาณ ๓ ถ้วย ไข่ขาวที่เหลือจากทำทองหยิบ ฝอยทองประมาณ ๑ ถ้วย น้ำมันมะพร้าวที่เคี่ยวเองหรือน้ำมันหมูเล็กน้อยสำหรับใช้ทาถาด น้ำมะนาวเล็กน้อย (ถ้าหาไม่ได้ก็ไม่ต้องใช้)

วิธีทำ นำไข่ขาวมาผสมกับน้ำตาลลงในชามโคมหรือชามอ่างขนาดเล็กแล้วตีให้เข้ากัน เมื่อตีเข้ากันดีแล้ว หากจะใช้น้ำมะนาวก็ใส่ลงไปเพียงเล็กน้อยแล้วตีต่อไปจนฟูขึ้นขาวจึงทิ้งไว้ มะพร้าวขูดชนิดขาวนำลงใส่ในกระทะตั้งไฟคั่วจนเป็นสีเหลืองอ่อน เตรียมไว้ก่อนตีไข่ทิ้งไว้เย็นแล้ว นำผสมลงในน้ำตาลกับไข่ที่ตีไว้ กะดูให้พอดีกัน อย่าให้มะพร้าวมากนักเดี๋ยวจะไม่จับเป็นก้อน แล้วจึงตักหยอดลงในถาดที่ทาน้ำมันเตรียมไว้ นำเอาเข้าใส่ในเตาอบที่ใช้ทั้งไฟล่างและไฟบน คอยสังเกตดู พอมีกลิ่นหอม และขนมในถาดมีสีน้ำตาลแก่ก็ใช้ได้ ขนมที่สุกดีจะแข็ง แล้วจึงเอาปลายมีดแซะออกใส่ขวดโหล ถ้าชอบกลิ่นหอมจะใช้เทียนอบ มาอบในขวดโหลก็ได้ ถ้าเก็บไว้ในขวดโหลจะเก็บไว้รับประทานได้นานๆ

สะหริ่ม

เครื่องปรุง ใช้แป้งถั่วเขียว ๑ ถ้วย (ถ้าแป้งของร้านชูถิ่น) ใช้น้ำลอยดอกไม้สด ๖ ถ้วยครึ่ง สีใส่ขนมตามต้องการ น้ำตาลทรายขาวครึ่ง กก. มะพร้าวขูดขาว ๑ ลูก น้ำแข็งทุบละเอียด

วิธีทำ เอาแป้งถั่วผสมกับน้ำตามส่วนที่ให้ไว้ เอาใส่ลงในกระทะทองคนบนเตาจนแป้งสุก คะเนดูอย่าให้เหลวมากนัก แล้วตักใส่ลงในพิมพ์ที่ใช้สำหรับกดสะหริ่ม แล้วจึงกดตัวสะหริ่มลงในอ่างน้ำเย็นที่เตรียมรองไว้ ถ้าต้องการสีอะไรก็ใส่สีที่ต้องการลงไปในแป้งก่อนกวน เมื่อเสร็จแล้วเอาผ้าขาวบางห่อตัวสะหริ่มไว้ ใช้รับประทานกับน้ำกะทิที่ละลายกับน้ำตาลทราย ใส่น้ำแข็ง

เม็ดขนุน

เครื่องปรุง ถั่วเขียว ๑ ลิตร มะพร้าวขูดครึ่งกิโล น้ำตาลทรายขาว $๑\frac{๑}{๒}$ กิโล ไข่เป็ด ๒๐ ฟอง ดอกมะลิสด ดอกกระดังงา เทียนอบ

วิธีทำ เอาถั่วเขียวแช่ค้างคืน ถ้าเป็นถั่วที่มีเปลือกก็ต้องเลือกเอาเปลือกออกให้หมด แล้วเอามานึ่งให้สุก เมื่อนึ่งถั่วสุกดีแล้ว ให้นำมาโขลกให้ละเอียด แบ่งมะพร้าวไว้ครึ่งหนึ่ง เอามาคั้นกะทิข้น ๆ แบ่งน้ำตาลละลายกับน้ำดอกไม้แล้วกรองให้สะอาด แล้วยกขึ้นเคี่ยวบนเตาไฟให้เดือดเป็นยางมะตูมอ่อน ๆ จึงเอาถั่วที่โขลกละเอียดดีแล้วและมะพร้าวที่เหลือใส่ลงไปกวนกวนเข้ากันดีจนเหนียว คะเนดูว่า เมื่อเย็นพอปั้นได้จึงยกลงทิ้งไว้ พอเย็นจึงนำมาปั้นเป็นเม็ดเล็ก ๆ ให้คล้ายกับเม็ดขนุน เอาน้ำตาลที่เหลือมาละลายกับน้ำดอกไม้แล้วกรอง นำขึ้นตั้งบนเตาไฟเคี่ยวน้ำตาลให้เป็นยางมะตูม ไข่เป็ดนำมา

ต่อยแยกไข่ขาวไข่แดง แล้วเอาเฉพาะไข่แดงมากรองด้วยผ้าขาวบาง หยิบเม็ดขนุนที่ปั้นเตรียมไว้ลงคลุกไข่แดงให้ทั่ว แล้วหยอดลงในน้ำตาลที่กำลังเดือดจนสุกแล้วจึงตักขึ้น

ขนมทองพลุ

เครื่องปรุง แป้งสาลีร่อนสะอาดแล้ว ๒ ถ้วย น้ำ ๒ ถ้วย เนยครึ่งถ้วย หรือประมาณ ๒ ช้อนโต๊ะ ไข่ไก่ ๖ ฟอง น้ำตาล ๑ ช้อนโต๊ะ เกลือ ๑ ช้อนชา น้ำหอมวานิลา ๑$\frac{๑}{๒}$ ช้อนชา น้ำมันพืชสำหรับทอด

วิธีทำ ต้มน้ำ เนย เกลือ น้ำตาลด้วยกัน พอเดือดใส่แป้งลงไป แล้วคนเร็ว ๆ และแรง ๆ จนแป้งที่ใส่ลงไปล่อนขอบและจับเป็นก้อนเข้ากันดีจึงยกลงทิ้งไว้พอเย็น จึงต่อยไข่ใส่ลงไปนวดในแป้งทีละฟอง โดยใช้ช้อนไม้คลุกคนให้เข้ากันดีจนหมดไข่ ๖ ฟอง ตั้งน้ำมันสำหรับทอดให้ร้อน ๆ แล้วลองเอาแป้งลงทอดดู ถ้าหากข้างในกลวงเป็นโพรงก็ใช้ได้ ถ้าทอดแล้วยังทึบอยู่ก็ให้เติมไข่เพิ่มลงไปอีก ๑ ฟอง เพราะบางทีถ้าไข่ลูกเล็กมาก อาจจะต้องใช้เกินกว่า ๖ ฟอง เวลาหยอดอย่าใช้ไฟแรงมากนัก และอย่าหยอดลงให้มาก เพราะจะเบียดกันทำให้แป้งขึ้นไม่เต็มที่ เมื่อเหลืองดีแล้วตักขึ้น ใช้รับประทานกับน้ำตาลที่เชื่อมข้น ๆ หรือนมข้นหวานก็ได้

แป้งนี้ ถ้าหากนำมาตักหยอดใส่ลงในถาดที่ทาน้ำมันนำเอาเข้าใส่เตาอบที่ใช้ไฟล่างไฟบนก็ได้ แล้วใส่ไส้หวาน หรือไส้เค็มตามใจชอบ

สังขยาฟักทอง

เครื่องปรุง ฟักทองเนื้อดี ๆ ลูกขนาดเล็ก ๆ พองาม นำมาตัดตรงหัวขั้วทำให้เป็นฝา แล้วตักเอาเมล็ดและเยื่อออกให้หมด ให้เหลือแต่เนื้อ ๑ ลูก

มะพร้าวประมาณ ๓ ขีด คั้นให้ข้นให้ได้ประมาณ ๑ ชามแบ่ง น้ำตาลมะพร้าวอย่างดีประมาณ ๒ ขีด ไข่เป็ดใช้ทั้งไข่ขาวและไข่แดงประมาณ ๒–๓ ฟอง

วิธีทำ เอาฟักทองที่ควักเอาเมล็ดและเยื่อออกหมดแล้วมาล้างน้ำ แล้วคว่ำไว้ให้สะเด็ดน้ำ กะทิที่คั้นแล้ว ไข่ น้ำตาลผสมกันแล้วตีให้ขึ้น นำมากรองด้วยผ้าขาวบาง นำฟักทองขึ้นนึ่งให้ร้อนเสียก่อน แล้วใส่ไข่ที่ผสมแล้วลงไปฝาฟักทองก็ใส่ลงไปนึ่งพร้อมกันด้วย นึ่งจนสุกจึงใช้ได้

ขนมเหนียวยุคจรวด

ตำรานี้ ผู้ทำไม่ต้องแช่ข้าวเหนียวหรือโม่ข้าวเหนียวที่แช่แต่อย่างใด เพียงแต่หาซื้อแป้งข้าวเหนียวที่เขาโม่ทับน้ำแล้วมาขาย ซึ่งจะหาซื้อได้ตามตลาดใหญ่ ๆ เช่น ตลาดประตูน้ำ ตลาดคลองเตย และตลาดพระโขนง

เครื่องปรุง แป้งข้าวเหนียวโม่ทับน้ำแล้ว ๑ กก. มะพร้าวขูดชนิดขาวประมาณ ๓ ขีด น้ำตาลบีบครึ่งกิโล ข้าวสารเจ้าหรือข้าวสารเหนียว ๑ ขีด ใบเตยหอมประมาณ ๕ ใบใหญ่ ๆ สีครั่ง

วิธีทำ นำน้ำตาลละลายน้ำแต่พอควร ตั้งไฟเคี่ยวไปจนน้ำตาลงวดเหนียวข้น ๆ ข้าวสารจะเป็นชนิดใดก็ได้มาซาวน้ำให้สะอาด แช่ทิ้งไว้ประมาณ ๕ นาที แล้วเอาขึ้นผึ่งพอสะเด็ดน้ำ จึงเอาลงคั่วในกระทะให้เหลืองเข้ม แต่อย่าให้ถึงกับไหม้ แป้งเทออกจากถุง แบ่งแป้งออกเป็น ๓ ส่วนเท่า ๆ กัน ส่วนหนึ่งทำเป็นสีขาว ใช้นวดกับน้ำทีละน้อย ๆ ให้แป้งรวมตัวเข้ากันดี ระวังอย่าใส่น้ำมากเกินไป แป้งจะเหลวใช้ปั้นไม่ได้ อีกส่วนหนึ่งใช้ทำเป็นสีชมพู โดยใช้สีครั่งที่ใช้ทำขนมผสมน้ำมากหน่อยจนเป็นสีชมพูอ่อน หรือจะใช้สีทำขนมซึ่งทางกระทรวงสาธารณสุขแนะนำให้ใช้ก็ได้ ใส่ลงไปในแป้งกะดูอย่าให้สีเข้มมากนัก นวดให้เข้ากันดีเช่นเดียวกับสีขาว ส่วนอีกสีใช้ใบเตย ๕ ใบมา

หั่นเป็นฝอยแล้วนำลงโขลกในครกให้ละเอียด คั้นกับน้ำเพียงเล็กน้อย ก็จะได้สีเขียวแก่ ๆ เอาน้ำใบเตยนี้ใส่ลงไปในแป้ง กะดูพอประมาณ แล้วนวดแป้งให้เข้ากัน การที่จะให้แป้งเหนียวดีนั้นอยู่ที่การนวด เมื่อนวดแป้งเสร็จทั้ง ๓ สีแล้ว ก็จัดตั้งหม้อน้ำ พอน้ำเดือดก็ปั้นแป้งขนาดเท่าผลหมากสุก แล้วแผ่แป้งออกให้ยาวประมาณ ๓–๔ นิ้วฟุต อย่าให้บางมากนัก ใส่ลงไปในหม้อน้ำที่กำลังเดือดอยู่นั้น จนหมดแป้งแต่ละสี พอแป้งสุกแป้งจะลอยตัวขึ้นมา อย่าเพิ่งรีบตักขึ้นเร็ว ทิ้งไว้สักครู่หนึ่ง ให้แป้งข้างในสุกดีเสียก่อนจึงตักขึ้นใส่ในถาดมะพร้าว มะพร้าวนี้ ก่อนนำมาใช้ให้นึ่งให้สุกประมาณ ๑๕–๒๐ นาที นำแป้งที่นึ่งสุกแล้วคลุกกับแป้งไว้ชั้นหนึ่งก่อน เมื่อแป้งเย็นพอจับได้ ก็เอามีดตัดเป็นชิ้นเล็ก ๆ กะดูขนาดพอควร แล้วจึงคลุกเคล้ากับมะพร้าวอีกให้ทั่ว เป็นอันเสร็จพิธี ตำรานี้ถ้าช่วยกันทำ รับรองว่าจะเสร็จภายในเวลา ๑$\frac{๑}{๒}$ ชม.

(ต้องใช้เตาแก๊สชนิด ๒ หัวเตา)

พิมพ์ที่โรงพิมพ์พระจันทร์ ท่าพระจันทร์ กรุงเทพมหานคร
นางสนิธวรรณ บุณยศิริพันธุ์ เจ้าของ ผู้พิมพ์ ผู้โฆษณา ๒๕๑๘